

Branko Tošović (Grac)

Andrićeve zgrade

U radu se analizira upotreba, značenje i funkcija zgrada u Andrićevim književnim tekstovima. Pomoću tih interpunkcijskih znakova unosi se dodatna informacija, precizira, razjašnjava, iznosi razmišljanje, uvodi komentar, daje replika, unosi dijalog, strukturira unutrašnji monolog i sl. Andrić koristi zgrade na više od trideset načina. Dominiraju projekcione zgrade, koje odražavaju dvije osnovne naratološke perspektive: anaforu (više) i kataforu (mnogo manje). Pošto se u zgradama vrlo malo pojavljuju krioteleme, krioneme i krioleme i ne postoji dovoljno građe za šire istraživanje, kriolizam zgrada razmatra se samo u završnom dijelu analize. Analiza je izvršena na materijalu Gralis Korpusa (stoga se uz primjere ne navodi broj strana).

0. U Andrićevim romanima (6), pripovijetkama (133) i poeziji (75 lirskih pjesama, 17 pjesama u prozi, EX PONTO, NEMIRI i BREGOVI) nalazi se 4,611.012 znakova, od čega na zgrade otpada samo 820 ili 0,02%. U književnom stvaralaštvu našeg nobelovca upotreba zgrada ima sljedeće vrijednosti:

Interpunkcija		Romani	Pripovijetke	Poezija	Svi	%
		Broj			tekstovi	
Zapeta	,	40.456	44.821	3.156	88.433	53,36
Tačka	.	23.478	28.266	2.058	53.802	32,46
Duga crta	—	2.252	3.313	255	5.820	3,51
Kratka crta	-	1.402	1.180	533	3.115	1,88
Usklićnik	!	1.080	1.835	199	3.114	1,88
Dvotačka	:	966	1.421	165	2552	1,54
Navodnici	„“	1.193	1.299	34	2.526	1,52
Upitnik	?	839	1.223	182	2.244	1,35
Tačka sa zapetom	;	927	1.212	28	2.167	1,31
Trotačka	...	296	449	198	943	0,57
Zgrade	()	416	353	51	820	0,49
Polunavodnici (apostrof ’)	‘ ’	13	155	40	208	0,13
Svega		73.318	85.527	6.899	165.744	100,00

1. Interpunkcija u romanima (73.318 znakova) čini 3,275% od ukupnog broja znakova (2,283.028), a 416 zgrada (inicijalnih i finalnih uzetih zajedno) dolazi na 2,283,028 znakova ili 0,02% (ne računajući razmak između riječi). U

sistemu od jedanaest interpunkcijskih znakova zgrade čine svega 3,275% (74.773), a 96,725% (2,208.255) otpada na slovne simbole. Među interpunkcijskim znakovima dominira zapeta sa više od polovine primjera (40.446 – 55,18%). Na drugome je mjestu tačka (23.478 – 32,02%), koja sa zapetom daje 87,2% (63.924). Ostali znakovi gotovo da ne prelaze tri procenta: duga crta (2.252 – 3,07%), kratka crta (1.402 – 1,91%), navodnici (1.193 – 1,63%), uskličnik (1.080 – 1,47%), dvotačka (966 – 1,32%), tačka sa zapetom (927 – 1,26%), upitnik (839 – 1,14%). Zgrade stoje pri dnu tabele (416 – 0,57%). Iza njih nalaze se samo trotačka 296 (0,40%) i polunavodnici/apostrof (13 – 0,02%).

Interpunkcija u romanima	Znak	Broj	%
Zapeta	,	40.456	55,18
Tačka	.	23.478	32,02
Duga crta	—	2.252	3,07
Kratka crta	-	1.402	1,91
Navodnici	„“	1.193	1,63
Uskličnik	!	1.080	1,47
Dvotačka	:	966	1,32
Tačka sa zapetom	;	927	1,26
Upitnik	?	839	1,14
Zgrade	()	416	0,57
Trotačka	...	296	0,40
Polunavodnici (apostrof ’)	‘ ’	13	0,02
Svega		73.318	100,00

Po broju zagrada na prvom je mjestu TRAVNIČKA HRONIKA (25%), slijedi NA DRINI ČUPRIJA (22,36%). U sredini se nalazi OMERPAŠA LATAS (16,83%) i NA SUNČANOJ STRANI (16,59%). Najmanje ih ima u PROKLETOJ AVLIJI (10,10%) i GOSPODICI (9,13%).

Interpunkcija u pripovijetkama (85.527 znakova) čini 3,68% od ukupnog broja znakova (2,321.080). U poređenju sa romanima one donose više zagrada: odnos je 416 – 353. Slična je situacija i sa procentualnim udjelom zagrada u odnosu na druge interpunkcijske znakove (0,57% u romanima i 0,41% u pripovijetkama). Broj interpunkcijskih znakova u odnosu na ukupan broj znakova veći je u pripovijetkama (85.527 interpunkcijskih znakova na 2,321.085 ili 3,68%), nego u romanima (73.318 interpunkcijskih znakova na 2,283.028 znakova ili 3,275%). U romanima i pripovijetkama najfrekventnija je zapeta (u romanima 40.456 ili 55,18%, u pripovijetkama 44.821 ili 52,41%) i tačka (u romanima 23.478 ili 32,02 %, u pripovijetkama 28.266 ili 33,05%). Svi ostali znakovi ne prelaze 4,00%.

Interpunkcija u pripovijetkama	Znak	Broj	%
Zapeta	,	44.821	52,41
Tačka	.	28.266	33,05
Duga crta	—	3.313	3,87
Uskličnik	!	1.835	2,15
Dvotačka	:	1.421	1,66
Navodnici	„“	1.299	1,52
Upitnik	?	1.223	1,43
Tačka sa zapetom	;	1.212	1,42
Kratka crta	-	1.180	1,38
Trotačka	...	449	0,52
Zagrade	()	353	0,41
Polunavodnici (apostrof ’)	‘ ’	155	0,18
Svega		85.527	100,00

Interpunkcija u poeziji (6.899 znakova) čini 3,99% od ukupnog broja znakova (172.2020). Poezija u stihu i prozi ima mnogo manje znakova (172.202) u poređenju sa romanima (2,283.028) i pripovijetkama (2,321.080), ali je u njoj udio interpunkcijskih znakova u odnosu na ukupan broj znakova veći: u poeziji 4,01% (6.899 interpunkcijskih znakova na 172.202 znakova), u pripovijetkama 3,68% (85.527 interpunkcijskih znakova na 2,321.080 znakova), u romanima 3,21% (73.318 interpunkcijskih znakova na 2,283.028 znakova). Dvije najfrekventnije grupe – zapeta i tačka imaju manje vrijednosti u poeziji – zapeta: 45,75% u poeziji, 55,18% u romanima, 52,41% u pripovijetkama; tačka: 29,83% u poeziji, 33,05% u pripovijetkama, 32,02% u romanima. U poeziji je povećan broj kratkih crta, koje se nalaze na trećem mjestu sa 7,73% (u romanima 1,91%, u pripovijetkama 1,38%), dugih crta, na četvrtom mjestu, sa 3,70% (u romanima 3,07%, u pripovijetkama 3,87%), i uskličnika, na petom mjestu, sa 2,88% (u pripovijetkama 2,15%, u romanima 1,47%), što je i razumljivo s obzirom na pojačani emocionalni ton u lirici. I upitnik je češći u poeziji (2,64%) nego u pripovijetkama (1,43%) i romanima (1,14%). U njoj je takođe više zastupljena dvotačka (2,39%) u odnosu na pripovijetke (1,66%) i romane (1,32%), kao i tačka sa zapetom: 2,87% u poeziji, 1,42% u pripovijetkama, 1,26% u romanima. Polunavodnici (uključujući apostrof) više se koriste u poeziji (0,58%) i pripovijetkama (0,18%), nego u romanima (0,02%). Zato pjesme imaju manje trotački (0,41%) – romani (0,40%), pripovijetke (0,52%) i navodnika (0,49%) – pripovijetke (1,52%), romani (1,63%).

Interpunkcija u poeziji	Znak	Broj	%
Zapeta	,	3.156	45,75
Tačka	.	2.058	29,83
Kratka crta	-	533	7,73
Duga crta	—	255	3,70
Uskličnik	!	199	2,88
Tačka sa zapetom	;	198	2,87
Upitnik	?	182	2,64
Dvotačka	:	165	2,39
Zagrade	()	51	0,74
Polunavodnici (apostrof ’)	‘ ’	40	0,58
Navodnici	„“	34	0,49
Trotačka	...	28	0,41
Svega		6.899	100,00

Među pripovijetkama (133) najviše zagrada sadrži ZEKO (22), PRIČA O VEZIROVOM SLONU (16) i PANORAMA (13). Slijede NEMIRNA GODINA, ŽENA NA KAMENU (12). Svi ostali tekstovi imaju manje od deset zagrada: ANIKINA VREMENA, u fusnotama sa objašnjenjima (9), DO DANA DANAŠNJEG, PORODIČNA SLIKA, PRIČA O KMETU SIMANU (8), BIFE „TITANIK“, NOĆ U ALHAMBRI, PISMO IZ 1920. GODINE, RAZGOVOR SA GOJOM (7), MARA MILOSNICA, PROZOR, ZLOSTAVLJANJE (6), DVA ZAPISA BOSANSKOG PISARA DRAŽESLAVA, ĐORĐE ĐORĐEVIĆ, EKSKURZIJA, NA OBALI, O STARIM I MLADIM PAMUKOVIĆIMA, RZAVSKI BREGOVI (5), BONVALPAŠA, LETOVANJE NA JUGU, LJUBAV U KASABI, MUSTAFA MADŽAR, NA DRUGI DAN BOŽIĆA, NAPAST, OSATIČANI, PORUČNIK MURAT, PUT ALIJE ĐERZELEZA, SUSEDI, SVEČANOST (4), ELEKTRO BiH, GEOMETAR I JULKA, PRAZNičNO JUTRO, PREDVEČERNJI ČAS, PRVI DAN U RADOSNOM GRADU, SNOPIĆI, U ZAVADI SA SVETOM, U ZINDANU, ZA LOGOROVANJA, ZMIJA, ŽIVOTI (3), AUTOBIOGRAFIJA, CRVEN CVET, ČORKAN I ŠVABICA, DAN U RIMU, IGRA, IZLET, KNEZ SA TUŽNIM OČIMA, KOD LEKARA, KOD KAZANA, KULA, MILA I PRELAC, MOST NA ŽEPI, NA DRŽAVNOM IMANJU, NA LATINSKOJ ČUPRIJI, NA PUTOVANJU, NA STADIONU, OD SAMOG POČETKA, SAN I JAVA POD GRABIĆEM, SLEPAC, TAJ DAN, TRI DEČAKA, TRUP, U MUSAFIRHANI, VELETOVCI (2), ALIPAŠA, BARON, BUNA, CIRKUS, ČILIM, DECA, DEDIN DNEVNIK, ISPOVIJED, JAKOV, DRUG IZ DETINJSTVA, KOSA, KUĆA NA OSAMI [UVOD], LEGENDA O POBUNI, LOV NA TETREBA, LJUBAVI, NA LAĐI, NEMIR, PAKAO, PREDAJA (RIGA OD FERE), PRE NESREĆE, PRIČA O SOLI, PROBA, RAZARANJA, RAZGOVOR PRED VEČE, REČI, SAN, SARAČI, SJEME IZ KALIFORNIJE, SLUČAJ STEVANA KARAJANA, STVORENJE, SVADBA, S LJUDIMA, ŠALA U SAMSARINOVOM HANU, ZATVORENA VRATA, ZIMI, ŽED (1).

Priličan broj pripovijetki (30) nema nijednu zagradu: ASKA I VUK, BAJRON U SINTRI, ČAŠA, ČUDO U OLOVU, JEDAN DAN U SARAJEVU KRAJEM JULA 1878. GODINE, JULSKI DAN, KNJIGA, LICA, MRAK NAD SARAJEVOM, OLUJACI, PEKUŠIĆI, POBEDNIK, POPODNE, PRIČA, PRVI SUSRETI, RANJENIK U SELU, RAZGOVOR, ROBINJA, RUĐANSKI BREGOVI, SAN BEGA KARČIĆA, SMRT U SINANOVOJ TEKIJU, SUSRET, ŠETNJA, ŠTRAJK U TKAONICI ČILIMA, U VODENICI, VEJAVICA, VELIKI RASPUST, ZNAKOVI, ZUJA, ŽENA OD SLONOVE KOSTI.

2. Pomoću zagrada pruža se dodatna informacija, nešto precizira, razjašnjava, tumači, bliže determiniše, iznosi autorsko mišljenje i razmišljanje junaka, uvodi unutrašnji monolog i sl. Zgrade predstavljaju jedan od oblika parenteze.¹ Umetanje u zgrade, među crte i sl. predstavlja posebnu jezičku figuru u više pojavnih oblika: epeksegeza (dodatna konstrukcija precizira smisao osnovne konstrukcije), kataploka (umeće se retorički uzvik); anapodaton (prezentira se širi, kompleksniji sadržaj, sa manjom ili većom povezanošću sintaksema), alotriologija (dobija se slaba ili nikakva povezanost između osnovnog iskaza i umetnutog iskaza), parembola (pristuna je veoma tijesna veza između glavne i umeznute konstrukcije).²

3. Postoje različite Andrićeve zgrade: abrevijativne (skraćeno), adjunktivne, aforističke, antroponimske, citatske, determinatske (najčešće sa inicijalnim *a*), disjunktivne (*ili*), eksklamativne, generalizirajuće, identifikacione (ime i prezime autora), isključne (*iako*), izdvajajuće, izjavne (asertivne), izostavljajuće, komparacijske, konjunktivne (*i*), kumulativne (*sve*), metaforičke, mnemoničke (sjećanje), modalne (*naravno*), posljednične (*tako*), relacijske (*tj.*), sinogdoške (odnos anteriornog dijela ispred zgrade i posteriorne cjeline u zgradi), suprotne (*već*), translacione, upitne, uslovne (*ako*), uzročne (*jer*), vremenske (*sada*), a takođe „bar“-zgrade, „iako“-zgrade, „inače“-zgrade i dr.³

4. U Andrićevim romanima najviše su zastupljene projekcione zgrade, koje odražavaju dvije osnovne naratološke perspektive: retrospekciju u obliku

¹ „Riječ *parenteza* i od nje izvedeni oblici javljaju se kao komponente termina, na primjer parentetična rečenica, parentetični iskaz, parentetični izraz, izraz s parentezom, parentetični glagol. Parenteza se posmatra kao dodata (ubačena) rečenica uz neku glavnu rečenicu i odvojena od nje zgradama, crticama, zapetom ili pauzom u govornim tekstovima; ili kao rečenica čije se saopštenje odnosi na neku drugu rečenicu s tim što se parentetična rečenica izgovara u svojstvu komentara glavne rečenice (Grochowski 1986: 2).“ (Tepavčević 2015: 846). O parentezi kao obliku posredovanja stvarnosti v.: Brajović 2004, a o sintaksičkim aspektima Andrićeve parenteze Stanojčić 1992. Postoji bibliografska parenteza (ono što u skraćenom obliku upućuje na potpuni bibliografski podatak o tekstu koji se citira).

² „Iskaz u zgradi predstavlja poseban vid sintaksičkog osamostaljivanja, a terminološki se javlja kao umetanje (Simić 1998: 118), disparitetna kolokacija (Simić 2000: 267) ili parenteza (Vujaklija 1980: 669). Rikard Simeon ih definiše kao 'umetanje u tijelo rečenice elemenata riječi, dijelova rečenice, koji s njom nisu sintaksno svezani' (Simeon 1969: 22). Semantičko-pragmatički tretiraju se kao pojašnjenje, dodatak, preciziranje, komentar i sl. Ta dodatna izdvojenost upućuje i na intonacijsku, ali i na sintaksičku autonomnost iskaza u zgradi i njegovu neuključenost u bazičnu rečenicu ili tekst.“ (Tepavčević 2015: 845).

³ O zgradama u djelima Kolara, Raičkovića i v.: Čunčić 1980, Kršić-www. U satirama Saltikova-Ščedrinske zgrade se koriste na 32 načina (Jefimov 1961: 438–450).

anafore⁴ (veoma često) ili prospekciju u obliku katafore (veoma rijetko). Prva izrazito preovladava (u romanima na sto anafora dolaze tri katafore), što je normalno budući da je u jezičkoj komunikaciji češća od katafore, između ostalog i zbog toga što se ova posljednja teže kognitivno strukturira. Anaforske zgrade se uklapaju u Andrićevu pripovjedačku strategiju jer je u književnom opusu bio daleko više zainteresovan za ono što prethodi, za ono što je bilo (prošlost) nego za ono što treba da bude (budućnost).⁵

5. Sadržaj dat u zagradama može da se odnosi na ono (a) što je bilo rečeno, (b) što se nagovještava da će biti rečeno ili da će se desiti. Pozivanje na prethodnu informaciju spada u domen anafore. Ona se realizuje u obliku deiksisa kojim se pomoću zamjenica i priloga upućuje na anteriorno lice, predmet, vrijeme i prostor. Anafora ima dva konstituenta: jedan (A) na koji se upućuje, drugi (B) koji upućuje. Ono na šta se odnosi B predstavlja antecedent. Konstituent A uvijek stoji anteriorno, B posteriorno. U zagradama se, obligatorno, nalazi B. Sadržaj zagrada ili pak samo jedan njihov dio/element može činiti anaforu.

Pošto je u tekstu sve na ovaj ili onaj način povezano, treba razlikovati implicitnu i eksplicitnu anaforu. Implicitna je ona koja bez posebnih markera korelira sa onim što je bilo, što je prethodno rečeno/navedeno. Eksplicitna anafora ima formalno izražen B-konstituent. Ona i jeste predmet naše analize.

Ako se posmatra samo B-član, Andrićeva anafora izrazito je pronominalna, a kao njeni nosioci preovladavaju pokazne zamjenice, koje dolaze u dva oblika.

⁴ Anafora se kao termin koristi za oznaku različitih pojmova u teoriji jezičke komunikacije (a), teoriji teksta (b), retorici i stilistici (c). U disciplinama pod (a) i (b) ima se u vidu posebna vrsta kohezije, a pod (c) figura svjesnog ponavljanja (fonema, leksema, sintaksema) na početku riječi, rečenica, stihova i strofa. U ovome se radu anafora analizira prvenstveno kao način ukazivanja na ono što je već rečeno i što se bliže određuje.

⁵ U PROKLETOJ AVLIJI tematska raznovrsnost i formalno-iskazna različitost ispitivanih primjera doprinosi nijansiranju značenja: „Osamostaljene jedinice u zagradi imaju različit stepen kako učestalosti, tako i stilogenosti. Negdje se upotrebljavaju radi stilskeg preciziranja, a u drugim slučajevima su konstitutivni element rečenice. Većina primjera pokazuje smisaonu vezanost za prethodni kontekst. Strukturno-semantičku samostalnost u odnosu na tekst u koji su inkorporirane pokazuju iskazi u obliku rečenica i teksta, dok najniži stepen samostalnosti ima klauza, koja bi uklanjanjem zagrada bila uklopiva u tkivo rečenice, kao i sintagma i riječ. Raznovrsne su smisaono-semantičke varijacije koje imaju parentetični iskazi i kreću se od preciziranja, napomene, komentara, emotivnog stava do deskripcije i uopštavanja. Upotrebom iskaza u zagradi intenzivira se značenje teksta usmjerenog na primaoca poruke, čime se modifikuje osnovno značenje teksta. Detaljniji pristup semantičko-pragmatičkih značenja posmatranih iskaza u zagradi pokazuje i određena stilistička nijansiranja kojim se tekst dodatno semantizuje“ (Tepavčević 2015: 852).

U jednom čine sintagmu sa imenicom (*taj strah, taj pogled, ta egzotika, to poduzanje, ti gradovi, te mere, te reči, ta pisma*), npr.:

Namesto starinskih dućana sa drvenim ćepencima sagrađeni su [A] novi, tvrdo zidani, sa krovovima pokrivenim crepom ili limom i sa metalnim roletnama na vratima. (Kao žrtva t i h m e r a [B] trebalo je da bude porušen i Alihodžin dućan, ali se hodža odlučno odupirao, parničio i na sve moguće načine izvlačio, dok nije uspeo da njegov dućan ostane onakav kakav je i na mestu na kom je.) – NDC.

Drugi slučaj obrazuje predikatski spoj *to* + prezent glagola punog značenja ili enklitički oblik pomoćnog glagola: *to je/su*, npr.:

I Ćamil je upućen [A] u Carigrad, pod sigurnom ali diskretnom pratnjom. (T o [B = da je upućen u Carigrad] je bio jedini ustupak koji je valija učinio kadiji.)

Ovakav je sklop češći od prethodnog. Koreferentnu vezu mogu stvarati implicitne zamjenice inkludirane u glagolski oblik i anaforska zamjenica *sebe* tipa:

Nisu [A = oni] ni sada njihovi razgovori bili drugo do sporo prepričavanje onog što su nekad videli i pročitali. (O s e b i [B = on] nije niko ništa govorio.) – PA.

Andrić anaforu mnogo rjeđe gradi na drugim pokaznim zamjenicama – *ovaj, onaj, ovakav*.

Uvek opasani, obučeni i potpuno odeveni, kako ih [A] poziv na polazak ne bi zatekao nespremne. (Dok o v i carigradski sitni i krupni hapšenici [B] smatraju Prokletu avliju kao deo svog života, i tako se i ponašaju, dotle ova dvojica stvarno i ne žive, nego samo tu borave i traju, a život im je ostao tamo u Bugarskoj [...]) – PA.

Postoje slučajevi kada antecedent ne dolazi u obliku imenice, već lične zamjenice *on*, a u zagradi se pojavljuje spoj *ovaj* + ime:

Godinu dana posle dolaska Austrijanaca, on [A] je opet sa celom porodicom napustio Bosnu, zajedno sa još nekoliko porodica koje nisu htele da vek provode u zemlji „gde zvono kuca“, i preselio se u Novu Varoš, u Sandžaku. (O v a j M u j a g a [B] je tada bio momče od nešto više od petnaestak godina.) – NDC.

U nekim se primjerima supstantivni antecedent ponavlja u zagradi zajedno sa pokaznom zamjenicom.

Na čelu ovog odreda stajao je Abidaga [A], glavni vezir poverenik za gradnju mosta, a uz njega je bio Tosun efendija, neimar. (O o v o m A b i d a g i [B] već se unapred pričalo kao o čoveku bezobzirnog, nemilosrdnog i strogo preko mere.) – NDC.

Koji put se u istom kontekstu pojavljuju pokazne zamjenice (*ovakav*) i pokazni prilozi (*ovo, ovako*):

Ali, s druge strane, oni su bili pred njim stalno kao živ primer nesrećnih i neuspelih prebega, kakav bi i sam bio da nije imao izuzetne sposobnosti i naročitu sreću, i da nije postao ovo što je. (Gledajući izblize pojedinog od tih oficira, on nije mogao ponekad da ne pomisli u sebi: „Ov a k a v sam i ja mogao biti.“ Pa bi se odmah ispravljao: „Ne, nikad ja nisam mogao o v o biti ni o v a k o izgledati, jer ja sam nešto drugo nego on.“) – OPL.

Ličnom zamjenicom u zagradaama pisac upućuje na antecedenta, npr.:

Nova vlast [A] je, posle prvih nesporazuma i sukoba, ostavljala kod sveta određen utisak čvrstoće i trajnosti. (O n a [B] je i sama bila ispunjena tom iluzijom, bez koje nema stalne ni jake vlasti.) – NDC.

Najčešće su to *on*, *ona* i *oni*. Pri tome se primjenjuju tri postupka: a) zamjenica se eksplicira u punom obliku (*ona* i *oni*, a manje *on*), b) zamjenica dolazi u obliku enklitike (*ga*, *mu*; *joj*), c) zamjenica se implicira (inkludira u glagolskom obliku tipa *seo je*, *prođe je*) – više za m. r., manje za ž. r.

Anaforu vrlo rijetko generišu prisvojne zamjenice, recimo:

Našao se [A = on] na maloazijskoj obali, bez vojske, sa nekoliko najodanijih ljudi. (Majka i žena m u [B], sa troje nejake dece, ostale su u Egiptu.) – PA.

To se odnosi i na građenje anafore na vezniku / vezničkoj riječi *koji*: *Fon Miterer je imao prilike da posmatra i upoređuje svoju seobu [A] (o k o j o j [B] je najviše voleo i da ne misli, kad bi to Gospođa fon Miterer dopuštala) sa seobom ovoga neobičnog čoveka (TH).* i prilogu / priloškoj riječi *tako*:

I ni hiljade onakvih budala kao što je onaj Osman Karamanlija ne mogu tu ništa pomoći ni promeniti. (T a k o se još uvek pregire hodža u sebi.) „Izginućemo svi!“ (NDC).

U koreferentnu vezu ponekad stupa imenica ispred zgrade (antecedent) i imenica u zagradi, npr.:

A onda je odjednom Omer [A] opet uzeo reč. (Zimonjiću je bilo jasno da s e r a - s k e r [B] ne odustaje od opsade i da počinje novi juriš.) – OPL.

6. Anafora kao stilska figura kojom se pojačava, potencira iskaz javlja se u nekim Andrićevim tekstovima, npr.:

Međutim, mi z n a m o u čemu je bila stvar, šta je bilo to što je slepog čoveka vodilo u njegovom kretanju i što je on kao veliku tajnu krio od drugih ljudi. (Zn a m o jer nam sveznajuća priča to kazuje.) – SLEPAC. ♦ *On za tu odluku ima više razloga. (On uvek za svoje odluke ima mnogo razloga, često i protivrečnih.)* – PRIČA O KMETU SIMANU. ♦ *I odjednom (i sam se iznenadi) nastavi mirno i bez svog običnog zamuckivanja [...]* (U MUSAFIRHANI). ♦ *Panorama s v e t a (raznolikog i bogatog s v e t a!)* seli se kao sirotinjska porodica kojoj je gazda otkazao zbog neplaćanja kirije (PANORAMA). ♦ *Tada primetih da baron govori sam i da njegov monolog nije prekidano, kao obično, onim glasnim odobravanjima („Znam, znam!“, „Sećam se, sećam!“) koja je stara gospođica ubacivala visokim grlenim glasom ptice koju su naučili da govori* (SUSEDI).

7. Katafora ima tri konstituenta: **A** – onaj koji upućuje, **B** – onaj na koga se upućuje (postcedent) i **C** – ono šta će se desiti sa **A/B**. Ona se rijetko susreće u Andrićevim tekstovima, pri čemu ponekad može početi anaforam (**B**).

Podignut je prvi hotel [A]. (O njemu [B] će još biti govora [C].) – NDC.

Katafora se javlja kod Andrića u okviru autorskog „mi“:

Ovaj Mujaga Mutapdžić [A], zvani Užićanin, doseljenik je [B] u kasabi. (Malo niže vidjećemo [B] zašto i kako [→ C]) – NDC.

8. Citiranje predstavlja jedan od čestih Andrićevih postupaka u zgradama. Pomoću navodnika prenosi se tuđi govor, navodi neka misao, iskazuje unutrašnji monolog i sl. Primjeri su gotovo ravnomjerno raspoređeni u dvije skupine.

Prvu čine zgrade u kojima se nalazi samo sadržaj u navodnicima. On može biti jednostavan: [...] *pevanje („samo za svoju dušu“)* – NDC, [...] *preklinjanje (Jozef, za Boga miloga...!)* – TH, [...] *letnji meseci („u kojima nema slova r“)*, [...] *eksgvardijana („Sav bijaše od nekih eksova!“)* – TH, a može dolaziti u obliku šire rečenice:

Sve je red i mir u toj ćeliji po ko joj se nečujno kreće visoki, kratkovid i mršavi likar. Fra-Lukina mršavost je bila poslovična u celoj Provindiji. („Dvije stvari ni najučenija ulema ne zna, na čemu zemlja stoji i o čem habit na fra-Luki visi.“) – TH.

Rjeđi su slučajevi kada se niže više iskaza u odvojenim navodnicima, recimo tri:

Deca su trepćući očima, u prazničkom raspoloženju, gledala u taj sjaj, i slušajući nerazumljive, izlomljene rečenice starijih ([1] „Ubrani, Gspode, i sačuvaj!“ [2] „Ah, mučenik, pribran je kod boga kao da je najveću crkvu sagrađio!“ [3] „Pomozi nas, Bože, ti Jedini, potri dušmanina i ne daj mu duge vlasti!“), zapitkivala neumorno, šta je to mučenik, ko gradi crkvu, i gde to (NDC).

U jednom slučaju pisac precizira kazano riječima neimenovanog agensa (pjevanje „samo za svoju dušu“), u drugom daje iskaz jednog od likova (*Jozef, za Boga miloga...!*), u trećem iznosi kolektivno mišljenje o nekome (u datom slučaju o fra-Luki), u četvrtom se daje komparacija (*kao u Odesi*) i sl.

Mnogi je samac tu presedeo sate i dane u tihom pevanju („samo za svoju dušu“), ili u duvanskom dimu, ili prosto u nemom posmatranju brze vode, plaćajući tako svoj arač tome zanosu kome svi dugujemo i od koga malo ko može da se otme [NDC]. ♦ I zaista, posle dva dana potpune povučenosti, bez jela i bez razgovora, otpočele su scene i bezrazložna prebacivanja i preklinjanja („Jozef, za Boga miloga...!“) koja je pukovnik predviđao sa mirnom i bolnom rešenošću da ih podnese do kraja, kao i sve ranije. [TH] ♦ Sve je red i mir u toj ćeliji po ko joj se nečujno kreće visoki, kratkovid i mršavi likar. Fra-Lukina mršavost je bila poslovična u celoj Provindiji. („Dvije stvari ni najučenija ulema ne zna, na čemu zemlja stoji i o čem habit na fra-Luki visi.“) – TH. ♦ Veče miriše na avanturu. Svirka izdaleka. („Kao u Odesi.“) Lovio je poglede žena (DAN U RIMU). ♦ Svirka izdaleka. („Kao u Odesi.“) – DAN U RIMU. ♦ Vitomir je dobro preko ostalog dela godine, i obilazi posao sa sinovima i u Višegrad slazi na konju, ali kad nastupe vlažni zimski meseci, i on sedi nepomičan kraj ognjišta. („Srce zdravo, ali noge ne mogu.“) – ZIMI. ♦ Plackomandant mu je predložio da povede i celu porodicu i uzeo je na sebe da im uredi stan („najbolji koji se u ovakvim mestima i sadašnjim prilikama može ostvariti“), da se pobrine za poslugu, lov, izlete i razonodu dama (ZMIJA). ♦ Čovek sa velikom telesnom snagom i potpunom ravnotežom duha, jednostavan do prividne grubosti, on je tu svoju ćerku („inženjersko dete“) i

voleo upravo zbog njene snage volje, jednostavnosti duha i odlučnosti u mišljenju i postupcima, zbog obilja strasti za sve, a urođene uzdržljivosti u svemu (ŽENA NA KAMENU).

Ovdje spadaju i primjeri ponavljanja:

Razume se da je sve to išlo polagano i postupno, kako stvari uopšte u prirodi zru: svaki pojedini stadij zrenja prelazi odmah u drugi, viši, i teško ga je pojedinačno sagledati, jer dok ga mi ispitujemo („jeste – nije“, „jeste – nije“) i dok se kolebamo na toj nestalnoj crti koja deli „jeste“ od „nije“, on ne samo što jeste ono što izgleda da je nego je već i više od toga (NEMIRNA GODINA). ♦ *Kad me trgne iz sna starački glas, ja protrljam oči, osluhnem nekoliko prvih rečenica iz baronove tirade koja je toga dana na redu, i slušajući tako njegova hvalisanja o nekom velikom i neshvaćenom njegovom planu i staričina mehanička, ptičja uveravanja („znam, znam“, „sećam se, sećam“) – okrenem se na drugu stranu i zaspim ponovo* (SUSEDI).

U drugoj skupini u zagradama se paralelno sa (a) citatima u navodnicima pojavljuju (b) autorovi komentari, napomene, dodatne informacije i sl. Kao veza između a i b dominiraju verba dicendi (glagoli govorenja) koji slijede neposredno iza navodnika ili se nalaze između razdvojenih dijelova citata. Andrić najčešće koristi glagol *govoriti*, znatno manje *reći*, *kazati*, *rugati se*, *ponavljati*, *ispravljati se*. Up.:

Ta su vremena bila davno i zaboravila se. („Odavno sam i ja drugu pamet stekao i naši Turci otkofrčili“, g o v o r i o je pop Nikola u šali.) – NDC. ♦ *Neki arzuhal, tako nešto. („Pero je mene, kaže, u ropstvo dovelo.“)* – TRUP.

Slabije su zastupljeni glagoli drugog značenja – *misliti*, *pisati*, *zabeležiti*, *recimo*:

Ali Ibrahim-Paša je začutao. („Ni on neće da kaže“, m i s l i o je bolno Davil.) – TH.

9. Značajnu grupu čini kataploka (eksklamacija, retorički uzvik) – tvrdnja izrečena uzvičnom intonacijom i obilježena/finalizovana uskliknikom. Ona se odlikuje sljedećim pojavnim oblicima:

a) najveći broj primjera počinje malim slovima, čak i kada se radi o cjelovitoj rečenici, recimo [...] *ali on ga sad nije mnogo slušao (nije mu više bio potreban!)* – OPL;

Neki koji su imali rodaka u Beogradu, mogli su da konače kod svojih. Anina tetka, visoka, seda i dobro odevena gospođa (da, „gospođa“, tako ona naziva sama sebe i tako moraju svi da joj kažu kad sa njom razgovaraju!), – EKSURZIJA. ♦ *Uхвати se na toj misli: ako je sve ono samo glup san a ovo stvarnost, zašto onda ja osećam potrebu (i još ovako u nedoba) da o tom sam sebe još naročito uveravam?* (NA DRUGI DAN BOŽICA). ♦ *No, o tome nećemo govoriti! Jer vi ste, gospodine vladin savjetniče, (i to se zna) dobrodušan čovjek, širok i darežljiv, nesposoban za rad ali i za ružnu misao i nisko djelo* (SVEČANOST). ♦ *On mu želi da brzo ozdravi (što brže to bolje!) i da ga uskoro vidi ovde, da bi sa njim i ostalim prvacima koji su pozvani mogao da svrši što treba* (ALIPAŠA).

b) ubacuje se govor junaka: *Na 11. januara dođe mubašir jedekile s bujrun-tijom da je fra Luka Dafinić, hećim (u zao čas ga se zahećimio!) dao Miralemovoj snahi štetne hapove...* (TH);

c) potencira se intenzitet, kvantitet, značaj: *Ne pokazujući ničim svoje nego-dovanje (toliko je ono, u stvari, bilo!), Davil je odmah prekinuo razgovor i povu-kao se u svoj stan* (TH).; *Slušaj, stvar je krupna (carsko je u pitanju!)* – TH. ili se on ublažava: *A kad bi svega ponestalo, pili su razređen (slabo razređen!) čist al-kohol ili na brzinu filtriran smrdljiv špiritus* (OPL).;

d) pojam se popraća emocionalno obojenim epitetima: *život (nedosledni, ja-dni, slatki, jedini život!)* – TH;

e) uvode se kletve, zaklinjanja i slični iskazi: *Uh, jedna Lepša, šta je dočekala (ubrani bože!)* – GSP; *(Bog neka pomete sve nevernike!)* – ANIKINA VREMENA.

f) iskazuje se varljivost slike: *Uporedo sa njima ide povorka prividno (samo prividno!) rasturenih i neurednih turskih rušpi i madžarija* (GSP).;

g) koriste se uzvici za prenošenje emocionalnog naboja: *Ah, poznaje on dobro tu melodiju vojničkog marša koju su askeri parodirali podmećući joj neki glup, opsceni tekst. (Ah, opet! I tu!)* – OPL;

h) potencira uzrok: *Neka su proste sve boljke koje šalješ (jer, od nečega valja umrijeti!), samo nam skini s vrata ovoga što hoće da nas liječi od njih* (TH).

10. Strukturno kataploka javlja se u dva konteksta: a) u okviru jedne reče-nice, b) u narednoj rečenici. U prvom slučaju postoji tijesna veza između glavne i umetnute konstrukcije (parembola), u drugom se radi o slaboj ili nikakvoj gra-matičkoj povezanosti između prve i druge konstrukcije (alotriologija).

U okviru iste rečenice (A) eksklamaciju može nositi jedna riječ, dvije do pet riječi i više od šest. Najrjeđi su slučajevi sa jednom riječju:

Tu dobiva dvadesetak snopića mekog drveta, tovari ih na svoja kolica i počinje da vozi po strmim i krivudavim ulicama na periferiji severozapadnog dela grada, vičući s vre-mena na vreme svoju jedinu reč („Snopići!“), po kojoj ga znaju stanovnici i prolaznici tih ulica (SNOPIĆI)., ♦ Za mene su sa zveketom razbijenog stakla upali u sobu i Miško („Nećeš?“) i baba Kokotovička i učitelj i policija, i sve živo i mrtvo što se u meni vezi-valo sa njima (PROZOR).

Više ima sa dvije lekseme:

Majka je navaljivala, tvrdeći da onaj u Parizu ne studira nego kapom vetar goni (ta-kav je!), i da s te strane ne treba ništa očekivati (PANORAMA). ♦ Pa nije čudo da se od tog neočekivanog glasa, usred ovog radosnog šuma i vedrine bez senke, i u meni za delić sekunde poremetio utvrđeni red vremena, da se ispreturalo nekadašnje „danas“ i „sutra“, i ukrstilo sa onim što sam čuo maločas („sutra, sutra!“), da se ono što je trebalo da bude, a nije bilo, pomešalo sa onim što izgleda kao da bi moglo da bude, a neće nikad biti (NA STADIONU). ♦ Na njegovim prevrtljivim talasima (danas-sutra!) on prebacuje sve, i ono što želi da bude odmah i ono što bi hteo da ne bude nikad (NA STADIONU). ♦ Kako koja letnja noć prolazi ovako kraj otvorenih prozora i mirne sveće,

koju tek pretponoćni vetar stane da povija, gazda Jevrem sve bolje uviđa da sve što leprša (**tako leprša!**) mora jednog dana da odleti. (NEMIRNA GODINA). ♦ Ali kad se Delalić vrati, kazivaše za njega da je živ („**dobro živ!**“), da se proslavio mimo sve Bošnjake i da je ostao u velikoj časti. (MUSTAFA MADŽAR).

od kojih neke dolaze kao poziv (apelacija):

Odnekud zna da je taj čovek vapio tražeći lekara („**doktora, doktora!**“), ali to zna tako kao da mu je to neko pričao, a ne kao da je sam čuo (BUNA).

ili obraćanje (vokativ):

I pravo da vam kažem, ja se čudim da vi kao oštrouman čovjek (**Travničanin ste!**) naivno mislite da se toliki konjak može tako lako i prosto sakriti i zabašuriti (SVEČANOST). ♦ Mala, izgleda, u nekoj ljubavnoj groznici. (**Đavolji čovječe!**) – LJUBAV U KASABI.

Kataploka locirana u narednoj rečenici (B) mnogo je rjeđa: *Mala, izgleda, u nekoj ljubavnoj groznici. (Đavolji čovječe!)*. – LJUBAV U KASABI.⁶

Uzvična konstrukcija sa tri riječi češća je u istoj rečenici:

Nije poznao sažaljenja (**najmanje prema sebi!**) ni zavisti, tuge ni malodušnosti (BONVALPAŠA). ♦ I počeo je da doziva u pomoć, ali je i sam osećao da njegov glas (**ako glasa ima!**) niko neće čuti (KULA). ♦ Zato tako i žive (**misle da žive!**) i zato im život ne valja, baš ništa ne valja (PRIČA O VEZIROVOM SLONU). ♦ Devojčica koju je voleo kao svoje dete i pratio (**mislio da prati!**) u njenom razvitku, s vremenom se potpuno zatvorila, odbila se ne samo od njega nego i od svojih ukućana i stala sve da posmatra i prosuđuje hladno i kritički (ZEKO).

⁶ Postoji dosta primjera kada se uz dvije riječi date u zagradama ne nalazi uskličnik: *Ranjeni se fratar (bijaše laik), u očekivanju smrti, ispovjedio starijem, pa iako je dobio odrješenje, on nije prestao da u grozničavom zanosu ponavlja riječi kajanja i ulomke molitava:* □ – Lju... ljubim te, Gospodine bože moj, jer si ti dobro najveće (MUSTAFA MADŽAR). ♦ *Smijao se još dok je uzimao („na odradu“) sir i somun u Suljkovu dućanu* (ĆORKAN I ŠVABICA). ♦ [...] *lice mu dobija smiren izraz kao u čoveka koji smatra da je i danas dobro proveo dan i uradio sve što je red i što valja, pa i sada to, evo, čini, odbijajući od sebe pomisao na krađu ili požar ili neku drugu štetu i nezgodu, koju noć može uvek da donese, i preporučujući (bez reči) zaštititi dobrih sila celu čaršiju u kojoj je i njegovo dobro i imanje zatvoreno* (SARAČI). ♦ *Zatim menjaju taktiku i govore (u poverenju) da je komandant kršten čovek a samo prividno Turčin, i da će devojka, kojoj je ispala neočekivana sreća, moći ostati u svojoj veri* (NEMIRNA GODINA). ♦ *Nedeljko je povazdan radio s bratom, tesao držalice i popravljao pod na hambaru („za zimu“) samo da zagluši brigu i nemoćnu misao* (RZAVSKI BREGOVI). ♦ *Tek posle nepunu godinu dana ja sam ugledao „devojčicu iz parka“, na samom ulazu u taj isti park, jednog dana kad je panorama (u meni) stala opet da se okreće, i po svojoj čudi donela glavni grad Brazilije* (PANORAMA). ♦ *Padaju u oči bleđa malena usta (usta lutke), koja se slabo otvaraju pri govoru, i gornja usna što se nikad ne podiže i ne miče, ali iza nje se po nečem naslućuju kvarni i krnjavi zubi* (PRIČA O VEZIROVOM SLONU). ♦ *Zatim menjaju taktiku i govore (u poverenju) da je komandant kršten čovek a samo prividno Turčin, i da će devojka, kojoj je ispala neočekivana sreća, moći ostati u svojoj veri* (NEMIRNA GODINA).

a rjeđa u narednoj rečenici:

I ona objašnjava, za mališana potpuno nerazumljivim rečima, kako se to pokvarilo. (I opet plače!) – ELEKTRO BiH. ♦ A čovek se brani i otima koliko može. (Zato je čovek!) – PRAZNIČNO JUTRO. ♦ Zeko se iznenadi i obradova. Odmah mu iziđe pred oči davnašnja slika sa Save: Milan Stragarac, kako pljučka u travu, izgovarajući kapetan-Mikino ime. („Komunac, znaš kakav!“) – ZEKO.⁷

Eksklamatorske zagrade sa četiri riječi takođe se mnogo više javljaju u istoj rečenici:

a) kao male rečenice sa predikatom/glagolom

Bješe u njega drug, zajedno su istjerani iz trgovačke škole, pa kad se napije žilavke (malo je slična ovome!), a on nasred mostarske ćuprije razvezuje kravatu, „vrijeme je“ kaže „da se spava“. (DAN U RIMU). ♦ Tako danas, tako sutra, a mladost prolazi i drugovi (to i on vidi!) sve više izmiču napred i udaljuju se (ĐORĐE ĐORĐEVIĆ). ♦ Istina je da i njemu utroba gori za lepotom; a ta je lepota vidljiva (i kolima se vozi!), ali nedostižna i nezadržljiva [...] (NA OBALI). ♦ „Kao juče sam bio ovdje i kupovao sitne eksere (nisam ni lud ni pijan!), a evo sad berbernica, i to neka gospodska, gdje se oficiri briju; sve im sablje po duvaru izvučane.“ – SAN I JAVA POD GRABIĆEM. ♦ Vodi me ispod ruke. U loži za stolom jedan čovjek gustih brkova i spljoštene lobanje (ne razumeh mu imena) i dvije pjevačice u ciganskim kostimima (NOĆ U ALHAMBRI).

b) kao eliptična rečenica (sa krnjim perfektom)

Ponavljala je i ona svoje odbijanje, a pri tom je (stvar čudna i strašna!) i sama osećala da to ponavlja sve slabije i mekše [...] (EKSKURZIJA).

c) kao atributski spoj

Panorama sveta (raznolikog i bogatog sveta!) seli se kao sirotinjska porodica kojoj je gazda otkazao zbog neplaćanja kirije (PANORAMA).

d) kao spoj „ne – nego“

Po njemu, kao i po izrazu njenog lica, izgleda mi da je zaista i lepo i važno to što hoće da mi saopšti, na mahove kao da uhvatim i pojedinu reč (ne zvuk, nego smisao!), ali sve zajedno – ne razumem (DO DANA DANAŠNJEG).

⁷ Postoji niz primjera kada iza tročlanog spoja ne dolazi usklični: *On joj zahvali i zažele laku noć (francuski, kao uvek), i ona ode u svoju spavaonicu (NA DRUGI DAN BOŽIĆA). ♦ Pocrveni (u svim nijansama) ruj i udikovina, požuti ljeskovina i jasika, potavni i brzo opadne lišće na divljakama, a kroz gole grane se ukaže pokoja bijela breza; sive i srebrnaste dođu pokošene livade, a pregorjela i smeđa strništa; paprat dobije boju rđe; i još se ponekad grm sjeti pa procvjeta; i šipci zarude; i glog i drenjak stanu da dozrijevaju (RZAVSKI BREGOVI). ♦ Kad svrši jednu lijehu, on se ispravi stenjući (krsta mu pucaju), otare znoj nadlanicom kaljave ruke i odišući mrmlija: □ – E, evo sam ga posadio, pa sad pošalji gusjenice da pojedu, ko i lani! (U MUSAFIRHANI). ♦ Poslednje moje viđenje sa njom (čudno i nezaboravno) bilo je, istina, na jednom putovanju (DO DANA DANAŠNJEG).*

Manje ih ima u narednoj:

Eh, ne dopuštaju, a ja ti kažem, Salihbeže, i neka ti nije što krivo i uvreda od moje strane, opet Siman ima pravo, još kako; samo što se prevario pa prije roka kukurikno. (Prevari me Švabo, kučka pogana!) A ima Siman pravo, ima! Ima! (PRIČA O KMETU SIMANU). ♦ Niko njegovim ćudima nije mogao kraja uhvatiti. („Ko kad je vezirsko!“) – PRIČA O VEZIROVOM SLONU. ♦ A već sutradan, majka me je sniženim, neveselim glasom opomenula da se ne penjem na ogradu i ne zavirujem u tuđe avlije. (Znači: komšinica se žalila!) – PANORAMA. ♦ Nadimao se od gnjeva. Ne moći do te vlahinje; nikad ne moći! I ne moći nikog ubiti i ništa razbiti! (Novi val krvi zapljusnu.) – Ili da ovo nije varka! Da njega ne magarče? njemu (PUT ALIJE ĐERZELEZA).⁸

I petočlana kataploka češća je u okviru iste rečenice:

Sitni i bolešljivi Tosun-aga, terzija, iskapi fildžan rakije, pa othuknu oštro (rakijski dah traži jake reči!); □ – Evo, ja ću prvi! (PRIČA O VEZIROVOM SLONU). ♦ „Kao juče sam bio ovdje i kupovao sitne eksere (nisam ni lud ni pijan!), a evo sad berbernica, i to neka gospodska, gdje se oficiri briju; sve im sablje po duvaru izvučane.“ – SAN I JAVA POD GRABIĆEM. ♦ Tada primetih da baron govori sam i da njegov monolog nije prekidan, kao obično, onim glasnim odobrava-njima („Znam, znam!“, „Sećam se, sećam!“) koja je stara gospodica ubacivala visokim grlenim glasom ptice koju su naučili da govori (SUSEDI). ♦ Upitaše se za zdravlje (oni su bili stari znanci) i uzeše piti. Braća opaziše promjenu na njemu i stadoše ga zapitkivati i dražiti (PUT ALIJE ĐERZELEZA). ♦ U loži desno od nas Ruskinje dižu graju sa onim od Izvozne banke (on je prešao k njima) – NOĆ U ALHAMBRI. ♦ Vidi samo da su jedni žandarmi, a drugi hajduci (dva lica jedne iste nesreće), da se gone bez milosti, i da se tu među njima mora svisnuti od jada i sažaljenja (ŽED). ♦ Sitni i bolešljivi Tosun-aga, terzija, iskapi fildžan rakije, pa othuknu oštro (rakijski dah traži jake reči!); □ – Evo, ja ću prvi! (PRIČA O VEZIROVOM SLONU).,

a rjeđa u okviru naredne rečenice:

Eh, ne dopuštaju, a ja ti kažem, Salihbeže, i neka ti nije što krivo i uvreda od moje strane, opet Siman ima pravo, još kako; samo što se prevario pa prije roka kukurikno. (Prevari me Švabo, kučka pogana!) A ima Siman pravo, ima! Ima! (PRIČA O KMETU SIMANU).

Zagrade sa šest i više članova pretežno nalazimo u istoj rečenici, pri čemu preovladavaju slučajevi posebne rečenice (sa predikatom).

Mislio je na stranca neimara koji je umro, i na sirotinju koja će jesti njegovu zaradu. Mislio je na daleku brdovitu i mračnu zemlju Bosnu (oduvek mu je u pomisli na Bosnu bilo nečeg mračnog!), koju ni sama svetlost islama nije mogla nego samo delimično da obasja, i u kojoj je život, bez ikakve više uljudenosti i pitomosti, siromašan, štur, opor. I koliko takvih pokrajina ima na ovom božjem svetu (MOST NA ŽEPI). ♦ Prodavačica me pita šta želim (svako slovo je belo i zlatno od njenog osmejka!), a ja

⁸ Postoje primjeri kada izostaje usklični spoj, recimo: *Nekoliko godina docnije (bila je tek udata) saznala je jednog februariskog dana, slučajno, da je u svom sobičku ispod krova umro stari Matija, i to u takvoj fakirskoj bedi i golotinji da su morali sakupljati priloge za njegovu sahranu (ŽENA NA KAMENU).*

odgovaram slobodno i vedro, gledajući joj pravo u oči, da lepšeg cveta od njenih usta nema i ne može biti (PANORAMA). ♦ Jer, otrpi li samo jednom i najmanju uvredu i ne plane (**ne plane, jer nema vatre u sebi!**), gotov je, gaziće ga svak, ne samo sultan i vezir nego i vezirove sluge, i slonovi, i svaka životinja, sve do gnjide! (PRIČA O VEZIROVOM SLONU). ♦ Takvi su rzavski bregovi u prvim sjećanjima: uvijek isti u obliku (**ima nešto moćno i utješljivo u bezbrižnim, uvijek istim konturama bregova kraj kojih provodimo život!**), a bez prestanka promjenljivi u boji (RZAVSKI BREGOVI). ♦ Prošao je gradski veterinar, pa upravitelj njegove škole, strog i mrgodan dugajlija, pa Boško Policija (**baš je dobro da je i on tu!**), pa još neki građani, među kojima je bilo i onih koji nedeljom dolaze njegovom ocu u goste (U ZAVADI SA SVETOM). ♦ I pitam se da li je zaista još živ (**u tom slučaju mora da je vrlo star!**), ili se najposle oslobodio života, i onog „stvarnog“, u svom zabačenom muzeju kraj mora, i onog drugog koji je trebalo da bude njegov, ali ga je on srećno izbegao (ŽIVOTI). ♦ A 1918. godine vratio se kući go kao prst, bled, iznuren od rane (**mного je krvi ostavio u onom rovu kod Tolmina!**) i još više od neumerenog života u kadru (SNOPIĆI)., od kojih neke dolaze u obliku dodatnog objašnjenja: Jednog dana fil zastane, promeškolji se, kao da razmišlja, pa onda pride dućanu Avdage Zlatarevića, koji je sitan trgovac ali ugledan i cenjen građanin (**a on sam sebe ceni još više!**), pride, nasloni se stražnjim delom tela na drveni direk na kome počiva prednji deo dućana, i stane da se češe dugo i živo (PRIČA O VEZIROVOM SLONU).

Sintagme (bezglagolski sklopovi) dominiraju u istoj rečenici:

Da nije bila gospodsko dete, sigurno bi Blaškov otac predao stvar sudu; ovako je samo Blaškova majka – koja ni inače nije mogla da pomene svog jedinca bez suze u očima i drhtaja u glasu („**četiri sestre, a on jedan, od zakletve!**“) – suznim šapatom govorila ženama da inspektor Kalina ima ćerku hajduka (NA OBALI). ♦ Tek što sam se smestio u kupeu, na sedištu pored prozora (**bledozelena čoja, sa belim čipkama na uzglavlju!**), voz kreće i za nekoliko trenutaka napušta rastrgana i tužna predgrađa (NA PUTOVANJU). ♦ Jest, u svojoj mladosti (**i opet taj osećaj gnušanja i nelagodnosti!**) on je stanovao kod jedne bivše glumice i udovice nekog novinara, ili tako nešto (PAKAO). ♦ U živoj želji da ne prekinem posve i zavazda tu vezu, da mi bar nešto ostane od nje (**bar iluzija: da mi je nešto ostalo!**), pitam je kako se zove (PANORAMA). ♦ Možeš sve učiniti da im se približiš: i kupiti palatu po skupu i preteranu cenu, i postati građanin njihovog grada, sa svim naslovima i pravima (**bar na pergamentu sa grbom i pečatom!**) i primiti njihova pravila ophođenja, i oponašati govor, i odevati se kod njihovih krojača – ali izjednačiti se sa njima ne možeš (PREDVEČERNJI ČAS). ♦ Tako bi valjda i starost doživeo i smrt dočekao, ali sudbina je naša ljudska takva da ničiji život ne stoji u mestu nego se, na našu sreću ili nesreću (**čas na jedno čas na drugo!**), razvija i stalno menja (SLEPAC).,

ali ih ima i u narednoj:

Takav kakav je, on je turđi od gradskih zidina; za njega žive, nad njim lebde, u njemu jedino neće nikad da prevare i ne mogu biti prevareni. (**Tako traže drevna trgovačka i novčarska pravila!**) – DVA ZAPISA BOSANSKOG PISARA DRAŽESLAVA. ♦ Dobro je ako Arhimandrit i njegovi zaista tako misle. Ali, ako jednog dana zažele da te nemoguće planove ostvare? (**Koliko je ponosne gorčine bilo u rečima i neprijatnog sjaja u pogledu Arhimandritovu!**) – NA LATINSKOJ ČUPRIJI. ♦ Da li je udarac bio nesrećan, ili je

ona tako nežna i tako tankog života i finog sastava? (*Ah, jeste, jeste, bila je, on to dobro zna, bila je tankovijasta, fina, osjetljiva, sva na majku, a ne na njih, Solake, koji su tvrda života i bujne krvi. Jeste, k'o cvet je bila!*) – SNOPIĆI. ♦ *Majka vam je bila iz bogate bečke kuće. (Vi ste se bacili na majku i otišli na tu bečku stranu!)* – SVEČANOST. ♦ *Ona i u ogledalu sa strahom hvata taj svoj novi pogled, smeška mu se, nastojeći da ga zbriše ili bar umekša, ali on i kroz osmejak probija, jadan, pun nepoverenja u druge i nepouzdanja u sebe, kolebljiv i ispitivački oštar. (Nigde i nikad više bezbrižnog sjaja nekadašnjeg!)* – ŽENA NA KAMENU.,

posebno sa glagolom u prvom licu jednine:

Tada je takav kao da bi mogao biti najprijatniji i najdraži čovek na svetu. (Znam da to neće nikad postati, ali sve mi se čini tako!) – LJUBAVI. ♦ *Top nisam nikad video, jesam čuo kad puca o praznicima, ali video ga nisam. (Ne vredi lagati pred ovom slikom!)* A top je važna i sudbonosna stvar (PANORAMA). ♦ *Bojim se da nije sasvim tako. (Ja sam, čini mi se, za ovo nekoliko meseci dobro video stvarne međusobne odnose među ljudima raznih vera i raznih narodnosti u Sarajevu!)* – PISMO IZ 1920. GODINE. ♦ *Pitao sam Dubrovčanina koji mi je pokazao tu retkost: „Čemu služi ova stvarčica?“ (Iz iskustva sam znao da sam uvek pogrešio kad god bih pokazao svoju radoznalost i upitao ih štogod. Ali, eto, prevarih se!)* – PREDVEČERNJI ČAS.

11. U poeziji redosljed je po broju riječi u zagradama ovakav:

četiri riječi

Kad zaspah, u snu mi dođe moj otac – zlikovac – | ostaviv svoj prokisli grob (koji ne vidjeh nikad) – ČETRDESETPETA NOĆ. ♦ *Vadi neke hartije, čita (pretvara se da čita)* – TANAK MESEC NAD LUNGARNOM. ♦ *Kao ona velika presudna zatišja u životu, kad se izmučen čovek (bezumno i svirepo izmučen) odmara i kaže sam sebi: „Nikad više!“ i u veličini i očajnom prelomu svoje odluke nalazi mogućnost da dalje živi* – JEDNA NOĆ. ♦ *Šapćući (da ne čuju mladi) pričaće oni koji se najbolje sjećaju sudbine nesrećnika, a djeca će, uhvativši tu i tamo koju riječ, naslućivati svijetle i strašne daljine; dječaci će imati blijedo lice i zamišljene oči, a djevojčice će pobjeći u svoje bijele sobe u potkrovlju i plakaće u maramicu* (EX PONTO).

pet riječi

Od stabla k stablu venci razapeti | Lozova lišća. (Svečanost se sluti | i raduje tajno.) – BUDIM SE VREO. ♦ *Kuda ćeš, Jelena? □ Gluho i muklo. (Teško je gaziti kasni snijeg.)* – EX PONTO. ♦ *Blijedosivo sunce zalazi polako (ne gasne naglo kao ljeti)* – BREGOVI.

tri riječi

Od mog detinjeg sna pod ikonama do ove misli zrela čoveka, koja leži večeras kao ostudenila lava u meni, svi dani i svi glasi i svi događaji (i sama tišina), sve je samo nemilosrdan poziv da se krenem i letim (SUNCE OVOG DANA). ♦ *Hûk daljinâ je (duboko u noć) | Pitanje koje se gubi i zamire | U dnu dušinih svodova, | Bolno, bolno pitanje.* (BURN A NOĆ).

dvije riječi

U njegovom glasu govori (u uspomeni) bjesomučnost orgija i ludost godina u kojima se čovjek još ne snalazi, srdžba sudbine, očaj zapuštenosti i samoće, jedna vezanost i nemoć ljudi (EX PONTO).

12. U poeziji je kataploka u odnosu na broj zagrada veoma zastupljena, pri čemu preovladavaju jednostavni sklopovi:

a) u istom stihu

I što možemo (besprimerna, dragocena milosti!) tako često | Da zamislimo i oživimo duhom svaku lepotu | I svako dobro ove zemlje i neslućenih drugih svetova (I MISLIM). ♦ Ponavljam svoju staru jutarnju tvrdnju: izraza nema – | Ovo su čudne linije dušinih puteva, | Tepanje kazuje bludnje (ah neravni redci!) – STROFA. ♦ Ujutro, između stabala i plotova, blješte i njišu se niti paučine i kapi rose (i koji je to samo ritam u kom se njišu stabla i povori grmlja!) i sve što je oko mene izgleda kao preostatak neke igre iz minule noći (EX PONTO). ♦ Što će nam ovaj život od pedeset godina (a jedna teža od druge!) ako mu jedna sveta istina ne daje snagu i ljepotu i ne produžuje ga u jednu sjajnu vječnost? (EX PONTO). ♦ Stražari gase svjetiljke (božji anđeli zvijezde!) | Sanjam – SVITANJE.

b) u narednom stihu/rečenici

Huk daljina je istorija velikih misli | (O jadni ljudi!) koje su nicali o osvitima (BURNA NOĆ). ♦ Zelen val, riba il' ptica | prolome tišinu. | (Daljino, majko svih želja!) – ZABORAVLJENE RADOSTI MESECA JULA. ♦ Kukuruz je zatravio jer se ne može okopati dok kiša ne padne. („Šta ga hasni zagrtati ovom božjom žeravicom!“) – EX PONTO. ♦ Tada sam noću hodio svjež, krepak i besan, gazeći sjene pred sobom, dok se je duša u meni razljevala kao sjajne, mirne vode u noći. (Božanstvene su nasmijane snage, linije i ritmi čovječjeg tijela!) – EX PONTO.

Složeni sklopovi su rijetki:

Svaki dan sretam vezane ljude uz pratnju bajoneta; vezane ljude, siromahe, prate oružani ljudi, siromasi. (Šta znate vi, bogati i silni, kako je to, kad se sa tvrdih dasaka diže u rano jutro i blijed, gladan i neispavan prolazi između svijeta i ide pred sud, gdje se po silničkoj pravdi sudi, u ruke se upija lanac, a čovjeku je studeno i stidno i osjeća se ostavljen od Boga i ljudi!) – IZ KNJIGE CRVENI LISTOVI.

13. U poeziji je odnos upotrebe zagrada u istoj i narednoj rečenici/stihu izrazito u korist prve (od 16 primjera čak 14 dolazi u njoj):

I kad god tako sretnem vezana brata svoga, prolijem dvije suze (o, ne vidljive, nego one u duši, koje se tajno i iskrenije plaču) i spustim ih u dušu kao na mali grob, jer svaki put kad vidim vezana čovjeka, ja saranim u sebi jedan malen dijelak slobode, pravde i dostojanstva čovjekova – IZ KNJIGE CRVENI LISTOVI. ♦ Kao da smo još sa suto- nom negde neprimetno ušli u drugi klimatski pojas i već odavno živimo u njemu, krećemo se i dišemo prvi put pod potpuno novim prilikama, i sve oko nas i u nama (tama sa svetlostima, vazduh i misli), sve ima slast i svežinu plemenitog voća koje čovek prvi put okusi (JEDNA NOĆ). ♦ Često sanjam noću da sam slobodan, da putujem (putovati i kretati se to je u mojim snovima najveća sreća), da se viđam sa znancima i da im pripovijedam kako sam teško živio prije (EX PONTO). ♦ Nikad nije bilo između

nas riječi (**ja sam teško i razumijevao njen jezik**) i naš odnos nije imao nikada određenog imena (EX PONTO). ♦ Ali još sam jednom obnovio vezu (**krvava suza rubina na tankom obruču zlata**) – EX PONTO. ♦ Tako je svršila noć u kojoj sam izgubio drugi prsten, posljednju vezu s ljudima. Tirkis i biser (**tiha vjera, dar krvi i prošlosti, temelj ličnosti i baština mnogih naraštaja**): progutala je rijeka u tuđini. □ Krvavu suzu rubina (ponos čovjekov, ženska ljubav, jedina sreća i smisao života): ukrala mi bezimena noćna žena (EX PONTO). ♦ Kad sam se već drugi dan vozio (**u osjećaju kome nema imena, gdje bol prelazi u tupost, kao žar usijana željeza u bjelinu**), ušao je u moj kupe jedan svećenik (EX PONTO). ♦ – Tja! to vam je tako, šta čovjek može? Ništa. Eto ja na primjer... □ – Aa, porebrica to nije šala (**uvjerava neki stari gospodin**). □ – Pasji sin, kila klinaca krunu! A prije... □ – Bože, Bože! (**oteže jedan ženski glas, kao završetak nekog neveselog razgovora**) – EX PONTO. ♦ Ja sam uvijek (**i kao dijete dok još nisam druge krajeve ni poznao**) osjećao dah umiranja oko naše kuće. I danas ona stoji s licem čovjeka koji mirno sluša smrtnu osudu (EX PONTO). ♦ Prije ptica se budim, prije zore dižem (**a kroz sve snove prolaziš Ti**); u osvit sam naslonjen na prozor kao da Te čekam (EX PONTO). ♦ Kad umrem (**na smrt ne čeka niko odveć dugo**) možda će neko, tu i tamo, spomenuti moje ime. I živ, tašt čovjek misli evo i o tom (EX PONTO). Još kasno u noći (**poslije dugog dana u kom sam bio s mnogo ljudi i čuo mnogo događaja**) sjedim u mislima (EX PONTO). ♦ Tiho je danju (**tiho kao u snu i pored jednoličnog zrikanja**) a noć sva buja tišinom, koja je svijetla i prohladna (BREGOVI).

i samo dva puta u narednoj rečenici, odnosno stihu:

Budem i prođem. Ja od Boga molim | Kap zaboravi dok se jošte diše | I brzu smrt. A knjige uspomena | (Razroka laž ih krivim srcem piše), – 1915. ♦ Sjede na humku | (Kô da nije dosta moga tereta) | Izvadi duhan iza pojasa, | I zapali – SKERCO U CRNINI. ♦ Tako je, ko traži hljeba nad pogaču.“ (Crna buba zna mnogo poslovice i njima podupire obično svoje tvrdnje.) – Noć [I].

14. U velikom broju zagrada primjenjuje se postupak dodavanja. Adjunktivne zagrade donose dodatnu, usputnu, manje važnu informaciju, koja može imati i precizirajući karakter, recimo *treba da stvar ispadne dovoljno brza (svaka faza u svoj određeni čas)*.

U tom trenutku u njemu se javi misao: a ko je mogao pripremiti veziru otrov, udesiti doziranje i znalački sračunati dejstvo, da stvar ispadne i dovoljno brza (svaka faza u svoj određeni čas) i ne suviše i neprirodno nagla? (TH). ♦ Uporedo sa ovim finansijskim nedaćama, kao da su vezane za njih, išle su i porodične brige i razočaranja. Istina, jedna Calerova ćerka, Irena, udala se neočekivano dobro (Lotika je dala miraz.) – NDC. ♦ – Kakva je ovo zemlja? Kakav je ovo vazduh? – pitao bi se tada. – I kakve su ovo žene? Gledaju vas nežno i krotko kao cveće iz trave, ili strasno (kroz žice od harfe) da vam se srce topi (TH).

To može biti informacija o (a) istom agensu:

On tiho ječi, sklopljenih očiju, sa izrazom samrtnog straha na bledom licu, a ona gleda pravo i oštro (oči joj sjaju neobičnim sjajem) dok tapše svojim sitnim prstima njegove snažne bele ruke, ukrašene prstenjem i grčevito savijene oko njenog struka, i bez prestanka mu šapuće neke samo njima znane i razumljive reči ohrabrenja

(RAZARANJA). ♦ *Izmijenimo nekoliko riječi (od same zabune ona jedva govori) i već nas svi gledaju kao čudovišta (LJUBAV U KASABI).* ♦ *Po nekim svojim postupcima, i još više po nekim samo njemu poznatim nagonima i sklonostima, osećao je da ga sve vuče na stranputice kojih se bojao gore nego smrti. (On je bio jedan od retkih kojima je dano da već u mladosti upoznaju sebe i sagledaju put koji ih čeka.)* – ŽIVOTI.

ponekad u obliku šireg rečeničnog sklopa:

Inspektor Kalina, koji je nekad, na početku karijere, u ludoj avanturi izgubio oficirski čin i čast, a sada životari kao mračan i slomljen čovek, nesrećan u braku, voli društvo vedrog Turkovića i lovačke izlete s njim, a nadasve voli rakiju, svoju jedinu i poslednju utehu. (Kalina oseća kako mu se ova brda stežu oko vrata, naročito u predvečernjim časovima, i samo rakija može, bar trenutno, da ga oslobodi te omče i prenese u spasonosni san. A sutradan počinje igra iznova. Od tog naizmeničnog dejstva bosanskih brda i bosanske rakije, Kalina postaje sve više tup i mrzovoljan, zazire od dnevne svetlosti a boji se noći kao smrti.) – LOV NA TETREBA.

ili (b) drugom agensu:

Omršaveo i žut, vukao se toga leta teško po praznoj kući. (Moja majka, koja je i ranije bežala od kuće pa se vraćala, bila ga je konačno napustila na nekoliko meseci pre toga.) – AUTOBIOGRAFIJA. ♦ *Rasanjen i potpuno svestan, on se u mraku sad i sam pita da li se zaista to on peo na kube i učestvovao u postavljanju krsta. (Na majstora više i ne misli.)* – OSATIČANI. ♦ *Početkom maja meseca, sedme godine po okupaciji, Filipu je isplaćen njegov deo (Nikola je sa velikom mukom smogao taj novac) i on je mogao da ostvari svoju najveću želju i da „sve napusti“.* (O STARIM I MLADIM PAMUKOVIĆIMA). ♦ *Više od jednog sata gledao sam program te nedelje: Cejlon. (Upravnik panorame, bolešljiv i brižan tih dana, nije ni obraćao pažnju na mene, a posetilaca je bilo vrlo malo.)* – PANORAMA. ♦ *I ti se instinktivno trzaš i buniš kad čuješ tu reč (to sam video one noći na stanići), kao što se svaki od vas opire da to čuje, shvati i uvidi* (PISMO IZ 1920. GODINE). ♦ *Zatim nastupa omaleni kočoperni italijanski generalni konzul. (Fra-Serafinovo telo se, prema potrebi, kao čudom skraćivalo i produžavalo pred očima opčinjenih slušalaca.)* – PROBA. ♦ *Za celo vreme on ne bi reči progovorio, jedino što bi se grubo obrecnuo na majku ili na mene, kad bi našao da nešto nije u redu. (Moj brat i moja sestra bili su mlađi od mene, i ja sam nekako bio odgovoran za sve troje.)* – PROZOR. ♦ *Ban je suršio četiri razreda neke fratarske gimnazije. (Postojala je već tradicija da po jedno dete iz njihove porodice ode u fratre.)* – SVEČANOST. ♦ *Kod te parnice fratre su zastupali fojnički i kreševski gvardijan (s njim je bio i fra Marko), a vladika je došao glavom, praćen od jednog mladog popa iz Sarajeva i zeničkog prote* (U ZINDANU).

Koji put prethodnu rečenicu zatvara a narednu (sa zagrađama) otvara član rodbinskog odnosa (*sin – otac*):

Među njima je bio i Blaško Lekić, rano zreo, plećat i drzak gazdinski sin. (Otac mu je gazda Sofren Lekić, koji je došao kao seljače u kasabu, otpočeo posao kao skroman vodeničar, ali se obogatio prodajući za gladnih godina brašno po neobično visokim cenama.) – NA OBALI.

Isti subjekat (vršilac radnje) u prepozitivnoj rečenici i postpozitivnoj rečenici sa zagrađama može da bude izražen koreferencijalno:

Bogdan Cincarin – njegov

Bogdan Cincarin, mlad a posijedio, zabacuje glavu (gornja mu usna lagano podrhtava) i pjeva, pjeva, a Đerzezu se čini da mu dušu vuče i da će, sad na, izdahnuti od prevelike snage ili prevelike slabosti (PUT ALIJE ĐERZELEZA).

dečak – inspektor Kalina

Dečaka su, čim je dorastao za školu, poslali rođacima u Češku, a docnije su ga upisali u kadetsku školu. (To nije išlo lako ni jednostavno, zbog očeve avanture u mladosti, ali je na kraju ipak uspelo, što je za inspektora Kalinu značilo jedini i poslednji uspeh u životu.) – NA OBALI.

gazda Andrija – on

Gazda Andrija zapali cigaretu, razvije jutrošnje novine i zavalj se u fotelju. (On samo posle jela puši, i to ovako raskopčan, bez kravate, u žučkastom kaputu od kamilje dlake, koji mu dopire gotovo do kolena.) – ZLOSTAVLJANJE.

mala Rosarito – to ime

– U mojoj kući je živela, pored svoje majke, mala Rosarito. (Kod toga imena, starac obori svoj oštri pogled i oko njegovih sklopljenih trepavica obiđe nešto kao magla.) – RAZGOVOR S GOJOM.

nastojnik – koji

Vratio se posle desetak minuta i nastavio razgovor s mladićem koji se raspitivao o svim stanarima kuće, o nastojniku (koji nije bio nimalo nezgodan, naprotiv), o sporednom stepeništu koje prolazi pored kuhinje, o sporednim izlazima i ključevima (ZATVORENA VRATA).

Nata – ona

Jednog dana gospa Nata je došla u sukob s nekim kočijašem. (S godinama ona je postajala sve tvrđa na pari, sve oštija na reči i sve bezobzirnija prema ljudima.) – PORODIČNA SLIKA.

on – Era

Po vas dan tromo obilazi i nadzire staze, leje, vočke i cvetnjake, iako se ne vidi uvek zašto to čini, od čega ih štiti i od koga ih brani. □ (Era je penzionisani žandariski narednik, a u penziju je otišao nešto pre vremena. Pričalo se da je penzionisan ne samo zbog prevremene starosti i skleroze nego i zato da ne bi morao odgovarati pred sudom zbog nekih naročito surovih postupaka sa apsenicima.) – NA DRŽAVNOM IMANJU.

on – njegov

Negde, uzgred, u polumraku, na terasi, on je rekao ne njoj, nego jednom od svojih drugova da je „ženina mašina stalno na opravi“. (Njegov ukus nije nikad bio mnogo fin ni njegov ton naročito delikatan, kao što ni ti njegovi šaljivo oštri i preterani sudovi nisu bili uvek doslovno i u celosti tačni, ali je u njima bilo neke prirodno hrabre i vesele svetlosti koja je pomagala da se stvari pre zapaze i bolje vide.) – ŽENA NA KAMENU.

on – profesor

On je taj posao obavljao kao prirodnu dužnost, sa nekom čudnom revnošću. (Ponekom od posetilaca, kome je hteo da ukaže naročitu pažnju, profesor bi pokazao i svoju skromnu grobnicu, opervaženu belim kamenom i skrivenu u baštenskom zelenilu, objašnjavajući nasmejano da je svojim testamentom odredio da tu bude sahranjen, a da sve njegovo pripadne opštini.) – ŽIVOTI.

snaha – ona

Snaha je udarila u plač, sklapala ruke i klečala. (Njoj je to bilo lako; kod najmanjeg povoda savija se kao britva i pada na kolena.) – ČILIM.

starac – on

Starac je stajao još neko vreme, nem i nepomičan (samo mu mišići na vilicama lagano igraju), kao da smišlja neku tešku odluku, pa se onda okrenu bez reči i prođe pored vojnika pa kroz sakupljeni svet, ne dižući pogleda (SVADBA).

Rjeđe se primjenjuje epifora (rečenica ispred zgrade završava se riječju *trebalo* kao i naredna rečenica u zgradama).

Da, ne bi smeo, i ne bi t r e b a l o! (Mnogo štošta ne bi t r e b a l o. Pa ni on sam, Zeko, ne bi trebalo da leži ovako dokon na splavu pod sunčanom jarom, i kroz dremež i polusan da prekraja život i rešava šta bi i kako bi trebalo i valjalo da bude!) – ZEKO.

Dodavanje može da se daje u istoj rečenici:

Na strmim padinama nevidljivih brda, izjednačenih sa tamom, podrhtavaju velikim pravilnim slovima od svetlosti natpisi: Rudolf-Stefanie (a iznad crtice koja vezuje dva imena: carska kruna), zatim Hoch! Willkommen! (TRI DEČAKA).

ili u narednoj rečenici:

Dok ja mislim o tome slika velike trgovačke ulice počinje da odlazi. (Najpre jedva primetno zadrhti, a zatim se izgubi udesno, vukući za sobom novu sliku.) – PANORAMA. ♦ Stade da popravlja tobože pojas na sebi, i kad je bio već pri kraju mosta, prisloni se sasvim uz ogradu kao da hoće da se prepaše, i brzo ali nevešto izbaci hartiju preko ograde u vodu. (Ta seljačka nespretnost je jedna od velikih slabosti u njihovoj stalnoj, čas otvorenoj čas prikrivenoj borbi sa gradom i građanima.) – PRIČA O KMETU SIMANU. ♦ Niko od sarajevskih „prvih ljudi“ nije pokazao ni najmanje interesovanje za stranu životinju. (Mnoge njihove porodice bile su ucveljene nedavnim vezirovim pokoljem.) – PRIČA O VEZIROVOM SLONU.

U zgradi može dolaziti bezglagolski iskaz.

To su sportisti na treningu za utakmicu. (Brzo i mračno sećanje na Tigra, na kuću i Margitu.) – ZEKO.

15. Preciziranje se vrši u okviru iste rečenice i u rečenici koja slijedi.

(a) Što se tiče iste rečenice, u zgradama se detaljizira sadržaj posljednje riječi, riječi ispred zgrada.

Sve nam izgleda kao da smo mogli postati nešto d r u g o (a d r u g o, to je lepše i savršenije!), da smo to, kao u snu, za nekoliko trenutaka zaista i bili, ali da smo se

probudili i, evo, našli opet pod starim i strogim zavičajnim nebom u boji svakodnevice, sa nejakim suncem kome se uvek žuri (DVA ZAPISA BOSANSKOG PISARA DRAŽESLAVA). ♦ *Začas reč izmakne, a vremena su takva da zbog jedne r e č i (često i tuđe r e č i!) čovek može da ima neželjen i nepotreban cirkus* (ĐORĐE ĐORĐEVIĆ).

Kao spona dolaze sinonimi tipa *reći* – *govoriti*.

A za sve to vrijeme on joj je samo jednom, na početku, r e k a o „kćeri“ (onako kao kad je g o v o r i o: „Hoćemo li, kćeri?“), i to kao da se prevario, jer je poslije sve dokraja govorio suho, stvarno, bez ijedne promjene u glasu i pokreta u licu (MARA MILOSNICA).

U nekim se slučajevima daju dvije stvari, od kojih se svaka odvojeno precizira.

To je pomislio jutros, u zoru, na obali Vrbasa, stojeći između dvije vojske (j e d n a bježi a d r u g a zastala, od straha, na splavovima), pa i sad mu je u ustima kao gorčina koje bi htio da se oslobodi izgovarajući to glasno. – Svijet je pun gada! (MUSTAFA MADŽAR).

Ispred zagade može da se navede približna vrijednost, a u zagradi tačna.

Prode više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekundi, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim ali prodornim zvukom sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava svoja dva sata posle ponoći (PISMO IZ 1920. GODINE).

U zagradama se objašnjava izraz/sintagma ispred njih:

– O, čika Jakove (tako su ga nekad nazvale drugarice na universitetu i tako i on sam sebe voli da zove), magarče stari, gde ti je razum i dostojanstvo? (STVORENJE)

Ispred zagrada dolazi glagol (*sagnuti se*), a u zagradama imenica (*pokret*).

Koliko sam posle mogao da se setim i prosudim, dečak se malko sagnuo (bio je to onaj isti pokret za odbranu kao maločas prema Paliki), odgurnuo me lagano, dodirnuvši me onom nepovređenom rukom u slabinu, otklonio me kao najlakšu zavesu, i protrčao sa tutnjem kroz uzak hodnik, pored mene nepomična i pored moje uzdignute letve, kojoj je na kraju strčao oštar i veliki klinac (DECA).

Ponekad se navodi stanje (trudnoća), a onda njegova konkretizacija (deveti mjesec).

Htede da potrči dole pred kapiju, i tek tada se seti svoga stanja (bila je u devetom mesecu trudnoće) i ostade u sobi, ali je ona jeza nije napuštala (O STARIM I MLADIM PAMUKOVIĆIMA).

U zagradama može doći do preciziranja subjekta rečenice:

To v i d e n j e trajalo je uvek kratko (padanje zvezde preko letnjeg neba!), ali sada ne traje ni toliko, a bolje bi bilo da se ovako ne javlja uopšte (DO DANA DANAŠNJEG).

ili vremena radnje:

Pa i u pitanju uglja, kad se već kod uglja ostalo, ja sam imao plan koji sam p r e p e t n a e s t a k g o d i n a (jeste, to je bilo 1897. i li 1898) ovde toliko puta izlagao (SUSEDI).

U nekim slučajeva ne konkretizuje se elemenat već kompletna situacija:

Sa rukama vezanim na leđima (krajeve od lanca držali su žandari), išao je, gologlav, neprirodno brzim korakom (ANIKINA VREMENA).

(b) Preciziranje u narednoj rečenici može otvarati pokazna zamjenica *taj, ta, to*.

Ljubopitljiv, on je već na prvoj stepenici, odmaknuvši novine što dalje od očiju, pokušao da bez naočara pročitati, na prvoj strani, krupno štampani meteorološki izveštaj za taj i naredni dan. (I to je bila jedna od njegovih već ritualnih mera predostrožnosti.) – ĐORĐE ĐORĐEVIĆ. ♦ Zatim je žena odlazila u grad da nabavi voća i posvršava druge sitne poslove a on je ostajao na terasi, za stolom sa svojim hartijama. (To su bili tabaci sa poslednjom revizijom njegove monografije o Filipu II.) – LETOVANJE NA JUGU. ♦ Na sahrani su učestvovala ćutke i pobožno sve čaršilije, ne govoreći ni tada ni posle pogreba o veziru ni zlo ni dobro. (To je bila pobeda kojoj nije bilo potrebno likovanje.) – PRIČA O VEZIROVOM SLONU. ♦ Oslanjajući se o grab, Vitomir oseća u listovima pomalo bolne a prijatne trnce od umora. (Te noge ga preko leta služe još nekako, ali zimi ga izdaju potpuno pa leži nedeljama kao uzet.) – SAN I JAVA POD GRABIĆEM. ♦ Koliko puta je to osetio kad bi se probudio u svojoj sirotinjskoj sobi, go i nemoćan, sav u znoju i nekoj vatri, na tankom i odavno nepretresanom dušek u iz kojeg je bila paklena vreliina i ružan zadah stare i zgrudvane vune. (Taj zadah ga je svuda pratio i s vremena na vreme se javljao kao čulan izraz njegove bede i nemoći.) – BIFE „TITANIK“.

Koji put se fokusira riječ iz anteriorne rečenice (*težak*) i uvodi u zgrade sa bližim objašnjenjem.

Težak je bio taj brak, a njegovi tereti nevidljivi i svetu nepoznati. (A kad se ovde kaže da je neki brak težak, onda to redovno znači da je težak za ženu.) – OSATIČANI.

U zgradama se daje sukcesivnost radnji iz prethodne rečenice.

Kad se u jednoj avliji drva cepaju, svaki udarac sikire čuje se do u treći sokak. (Prvo ide zvuk sam, a na izvesnom odstojanju za njim njegov odjek, koji je malo izvitoperen, kao da mu se ruga.) – RAZGOVOR PRED VEĆE.

Iz prve rečenice izdvaja se agens (muž) da bi se u zgradama precizirao njegov odnos prema drugim agensima (ženinoj braći).

Mršava, pametna, odlučna i, nadasve, gorda Alajbegovička, koja strogo materinskom rukom vodi sve u njihovoj kući, teško se miri sa njegovim skokovima, a Hasanaga ne želi nikako da je uvredi i ozlovolji dokraja, ni zbog nje ni zbog njene ugledne braće. (On je sa njenom braćom odrastao, zajedno sa njima ratovao, lovio i učestvovao u svakojakim mladalačkim podvizima.) – ROBINJA.

Dvočlana kvantifikacija iz prethodne rečenice (*dva puta*) raščlanjuje se u zgradama radi konkretizacije (*jednom – drugi put*).

Stojan im odgovori iz kule dva puta uzastopce. (Svakako jednom iz svoje puške, a drugi put iz Ariljčeve.) – VELETOVCI.

16. Priličan broj zgrada izražava uzročnost. Takvi iskazi mogu biti kratki:

On je uvek propisno odeven kao hotelski momak (j e r na sve to Lotika pazi) – NDC. ♦ Odmah posle brze i slatke večere (jer dan je prošao u kupanju i sunčanju), jedan po jedan stižu na kapiju (NDC).,

ali i i kompleksni:

Isto tako i radnja gazda-Sante Pape, koji je odavno prvi među višegradskim Jevrejima. (J e r i pored toga što već odavno postoje banke i mogućnosti kredita na hipoteku, seljaci, naročito oni stariji, vole da se zadužuju na ovaj starinski način, kod varoških gazda kod kojih kupuju robu i kod kojih su im se i očeви zaduživali.) – NDC.

Kao veznici koriste se:

(1) jer u dva oblika – sa početnim malim slovom (češće)

I kad se svi, ovako kako jesu, nađu na drugom svijetu (jer, često joj je iznemogla misao bježala tamo), njoj se sve čini – ma koliko da je grehota – da nijedno od njih neće oboriti oči ni pred sjajem božjeg lica, i da će se i tamo oni izdići, izdvojiti od ostalih i vladati po svojoj volji i svojim zakonima (MARA MILOSNICA). ♦ Tek kad se uhvatio za tetkin rukav (jer ruke su joj bile zauzete i pune cveća), ona ga je primetila (MILA I PRELAC). ♦ Tek oko ičindije stigoše prvi konjanici ispod Banjaluke, a u sam akšam Mustafa Madžar s trubama i barjacima. Bijaše pognut i nekud malen (jer u pričanjima i očekivanju bijaše porastao). – MUSTAFA MADŽAR. ♦ Idući put hana zamišljao je živo kako će uvrebat i zavarati pogled klisara i sakriti se negde, pa makar i pod sam vladličanski sto; kako će u trenutku kad carev amidža stane pred ikonostas i prekrsti se (jer, „i oni se krste!“), kako će tada odjednom izići, pokloniti se, zavapiti onako kako piše u molbi (PRIČA O KMETU SIMANU). ♦ Otkako se zadevojčila, болоvala je, da, болоvala je (jer drukčije se zaista ne može kazati) od zamršene i beznadne ljubavi prema jednom drugu iz detinjstva, čoveku neobično složenom i vrlo hladnom, koji bi oterao u manastir i mnogo jaču i otporniju devojkicu nego što je ova Ofelija (ZMIJA).

sa početnim velikim slovom (rjeđe)

A bivalo je čitavih nedelja kad me nije napuštala ni danju ni noću. Naročito preko leta. (Jer, leto je godišnje doba kad je čovek najviše podložan proizvoljnoj igri živaca i kad se pogrešna misao najlakše useli u nas i neobičnom snagom ustali na jednom određenom predmetu.) Nije mi jedno leto zamračilo to očekivanje Jeleninog pisma! (DO DANA DANAŠNJEG). ♦ Znalo se šta znači poslovati sa gazda-Jevremom: pretrpeti i štetu i sramotu. (Jer on najpre svojim nipodaštavanjem umanju čoveka i oslabi ga, pa mu onda otima koliko smatra da može i da treba.) – NEMIRNA GODINA.

(2) zbog

I u njima gore, noću, celom dužinom (zbog aviona koji lete u tami), crvene ili zelene lampe koje liče na sveće i kandila u crkvama (RAZGOVOR S GOJOM). ♦ Jedini zvuk koji svakodnevno prodire iz te kuće to je svirka harmonijuma, pa i ona prigušena i žalovita, troma i spora kao ptica niska leta. (Zbog te svirke najviše je mrzeo Avdaga Senabija svoj novi hrišćanski komšiluk.) – TRI DEČAKA.

(3) *kako*

Zatvorio je, kako kažu, veliku ranu srebrnom pločom i sve zašio tako vešto da je Bonval posle mogao da jaše i pešači, da ide u lov i da se mačuje kao najzdraviji mladić. (Kako je Bonval imao običaj da često „puca od besa“, njegov flegmatični lekar tvrdio je s ponosom da gospodin grof može da pukne na svakom drugom mestu osim na onom na kojem ga je on ušio i iskrpio.) – BONVALPAŠA.

17. Konjunktivne zgrade otvara veznik *i*. On češće dolazi u istoj rečenici i piše se malim početnim slovom:

– Čestiti valijo, ti ćeš razumjeti da ja ne mogu ovim ljudima i ovom usplahirenom hodži (*i tu pokaza na Kaukdžića i na medžlis, pa se odmah opet okrenu Mazharpaši, a medžlis i Kaukdžića za sve vrijeme govora više ne pogleda*), ja ne mogu, velim, objašnjavati šta vojsci treba, i šta carska vojska može i smije (MARA MILOŠNICA). ♦ Sjeme treba da dođe u prave ruke (*i on pokazuje svoje ruke*), tamo gdje postoji puna garantija da će biti kako treba posijano i njegovano (SJEME IZ KALIFORNIJE). ♦ Pisao je (*i samo svojim drugovima čitao*) i neke šaljive i preko svake mjere bezobrazne stihove, neke od njih i „na bosanskom jeziku, za Bošnjake“ (ZA LOGOROVANJA). ♦ I majka i sin bili su ozareni od radosti (*i nisu to mogli sakriti*) kad je Zeko izjavio da se samo po sebi razume da on ostaje u varoši, i da će paziti na kuću (ZEKO). ♦ U svijesti žena i odraslih kćeri ona je stalno živila (*i u snovima*) kao bezlično, ljigavo i nedokučljivo zlo (ČORKAN I ŠVABICA). ♦ Misliti, znači za njih misliti na sticanje (*ili gubitak, svejedno*). – DVA ZAPISA BOSANSKOG PISARA DRAŽESLAVA. ♦ Ne silom i otimanjem (*ili bar ne otvoreno*), nego nagovaranjem, jer ono do čega mu je, izgleda, najviše stalo, to je njen pristanak (EKSKURZIJA). ♦ I ovo nam je, između ostaloga, pričao Lazar. □ Veličina (*i strahota*) ljudske sudbine nije samo u načinu na koji čovek dolazi na svet ni u tome kako se teško bori za svoje održanje, i kako brzo odlazi pod zemlju, gubeći sve svoje i sebe sama (POBUNA). ♦ Da je dugo, čitavu godinu dana živeo u potpunom očajanju, posve blizu samoubistva, da je u dugim noćima naišao na knjige koje su mu donele prvo olakšanje, da je preko tih knjiga stupio u vezu sa dvojicom drugova koji su ga najpre primili sa uvredljivom hladnoćom (*ili tako se bar njemu činilo*), a docnije, malo-pomalo, sve srdačnije, sa sve više poverenja (TAJ DAN).

a rjeđe se u narednoj rečenici piše velikim početnim slovom:

Trećeg dana pred podne, kad je oružan narod vrveo ka Begovoj džamiji na džumu, jer je bio petak, poručnikov čuvar je pomislio da i on ne treba da izostane od skupne molitve. (I on je delio opšte osećanje tih dana: da treba ići sa gomilom i sve raditi u zajednici.) – PORUČNIK MURAT.

Ponekad se pomoću njega uvodi dodatna informacija o samo jednoj riječi: [...] osuđujući kod Delila upotrebu (*i zloupotrebu*) sroka [...] (TH), A pri tom ne prestaje da sanja (*i laže*) o srećnoj ženidbi [...] (PA). Ovaj veznik može imati u spoju sa zamjenicom/prilogom to anaforski karakter:

Čovek dođe da pomisli (*i t o ga najviše boli*) da se uzalud mučio [...] (NDC). ♦ Njeno lice – malo suviše pun (*i t o je primećivao!*) ali bogat i savršen oval – bilo je glatko [...] (NDC).

Veznik *i* rijetko dolazi u odričnim iskazima tipa: *Ne treba mu da se okrene (i ne bi se ni za šta na svetu okrenuo)* pa *da vidi ceo prizor [...]* (NDC). On koji put otvara eksklamaciju: *[...] piše svoje gluposti koje niko ne čita (i bolje je da ih ne čita!)* [...] (TH).

18. U disjunktivnim zagradaama predlažu se alternativna rješenja:

Krivica i nesreća i nisu u nekom njegovom „cilju“, nego u tom da čoveka dovedu (ili da se sam dovede) u položaj da ga o tom ispituju, i još ovakvi ljudi – hteo je da kaže (PA). ♦ *Rodila se tih dana i pesma o Kostaću i devojci, jedna od onih koje se ne pevaju i ne kazuju glasno, a u kojima junačka (ili samo nesrećna) ličnost može da živi vekovima, kao što trag okamenjene školjke traje u krševitoj obali davno nestalih mora* (OPL). ♦ *Sutradan posle one noći kad je Milan Glasinčanin (u snu ili na javi) igrao strašnu i poslednju igru na kapiji, svanuo je sunčan jesenji dan* (NDC);

nešto precizira (drugačije izražava):

Ali ono što ga je najviše zbunjivalo i dražilo kod mladića, to je bio njegov stav (ili bolje reći odsustvo stava) prema „bitnim stvarima“ koje su bile sadržina Davilovog života, prema Kraljevstvu, Revoluciji i Napoleonu (TH);

ističe varljivost utiska:

Ovaj mladi čovek, jedini Francuz u ovoj pustinji i jedini njegov istinski saradnik, toliko je u svemu drukčiji od njega (ili bar tako izgleda), da se Davilu činilo na mahove da živi pored stranca i neprijatelja (TH). ♦ *Ali u sebi, duboko u sebi, ona se gadila i pribojavala dece, tih malih ljudi koji nas gledaju svojim velikim, novim očima, prodorno i upitno, i kao sudi je hladno i strogo. (Ili se bar njoj tako čini.)* – TH;

dopušta mogućnost suprotnog, drugačijeg odnosa, obrnute pozicije;

Ali čelija se ljubomorno svela za te trenutke i vraćanje u ovu stvarnost (ili vraćanje iz stvarnog života u ovu mračnu fikciju) bilo je neopisivo bolno (NSS). ♦ *Najpre se tako izdigne, ispravi tamna (ili se meni čini da je tamna) figura očeva i pride mi tako blizu da od nje ne vidim ništa drugo, a od njene blizine ne vidim pravo ni nju samu njima* (PROZOR). ♦ *Tu je vezu održavao mlad nameštenik te radnje, koga je Zeko znao uglavnom samo iz viđenja i po imenu (ili nadimku) Vule; plav, punokrvan i jedar mladić, odnekud od Užica; uvek nasmejan, izgledao je plahovit, govorio je zadahano i kretao se živo* (ZEKO).

19. Vremenske rečenice u zagradaama otvaraju temporalni markeri:

za to vreme

Tako im je prošla godina dana bez pravog sporazuma i bez konačnog prekida. (A devojka je za to vreme bivala sve lepša, sve čudnija, privlačila sve više poglede na sebe.) – ANIKINA VREMENA. ♦ *Pa opet dve-tri nedelje ćutanja i negledanja. (Za to vreme Mikan se klonio ljudi, izbegavao naročito decu i igre sa njima, i samo sa strepnjom očekivao šta bi mu Era mogao reći i učiniti.)* – NA DRŽAVNOM IMANJU.

tada

Tada su počele da stižu iz travničkih i dolačkih kuća babine. (I t a d a je moglo da se vidi koliko se svet bio ako ne izmirio sa postojanjem Konzulata a ono bar približio porodici Davil) – TH.

tek kad

Obrazi i uši bili su mu zažareni, osećao se kao svečar, želeo je da se smeje i da govori. **(Tek kad mrak padne i kad ostane sam u svojoj postelji, počće noćne misli da u svojoj crnoj svetlosti ispituju sve što je rekao i što nije rekao.)** – NSS.

kad god

I jedući, nije prestajao da, neprimećen, posmatra tu igru nogu, koju osim njega niko nije mogao da primeti, i da po njoj nagađa kako može da izgleda u licu ova mlada žena i kakve je prirode razgovor koji se vodi između nje i njenog druga za stolom. **(Kad god bi podigao oči i uspeo da sagleda za trenutak njegovo lice, ono je bilo mirno, veselo i razvučeno u zadovoljan osmejak!)** – IGRA.

otkako

Prvo je dugo pjevušio kroz nos neku žalosnu tursku melodiju. **(Otkako zna za sebe i prima Turke i muči muku s njima, fra Marko je oduvijek naročito mrzio tu njihovu potrebu za pjevuckanjem i beskrajnim lelekom i cviljenjem; on je u tome vidio kao neki naročiti znak njihovog nemira i prokletstva.)** – KOD KAZANA.

kad

A mlade dućandžije koje moraju uvijek da imaju po jednu takvu pilicu **(kad se jedna uda, druga doraste)**, dižu glave s posla, cvrkuću, kašljucaju i dozivaju se. Danilo, kasapin, vrisne pa zubima otkida cjepku od lučeva dovratnika na dućanu, a mušterije mu mežete pečenu džigericu, smiju se i plješću (LJUBAV U KASABI). ♦ Već godinama niko iz sela ne silazi dole u Polje gde se sa obe strane Miljacke brzo razvija i sve lepše raste tursko naselje. **(Kad je dan vedar, lepo se vidi kao bela tačka, kamena munara i grobljansko kamenje oko nje.)** – PRIČA O SOLI.

čim

Često bi se dizala i, sva drhteći, virila kroz ključaonicu. **(Čim je tako nekoliko koraka podalje od njega, čini joj se tuđ i strašan.)** – MARA MILOSNICA.

danas

On bi onda, jednako stojeći na pragu **(to danas čovek ne bi verovao)** tepao kao nesrpljivo, razmaženo dete: □ – 'Tori 'rata! (NA DRUGI DAN BOŽIĆA).

posle

Jednog dana kad u kući preko avlije nije bilo nikog od vojnika, Jevremovica je poslala sa momkom Jevtom i Gagu da donesu vode za ceo dan. **(Posle je uvek sama sebi govorila da ju je „sam Bog umudrio“ da to učini.)** – NEMIRNA GODINA.

već prve godine

Na spratu ispod njih osluškivali su iz svoje sobe tu viku stari nastojnik Radoš i njegova žena Stanisava, gledajući se nemo i njišući glavama. Nije im ništa novo to što slušaju. □ **(Već prve godine, kad je kneginja dovedena, Radoš je rekao svojoj ženi u ovoj istoj sobi, isto ovako ukočena pogleda i šapatom: □ – Ova žena će počinuti neko zlo.)** – IZLET.

onog ljeta

I pop-Vujadina zaboraviše pre nego što je izdahnuo u sarajevskoj bolnici. Po selima se pominjao samo još uzgred, u govoru. („To je bilo onog ljeta kad je pop Vujadin prevrnuo.“) – ANIKINA VREMENA.

To može biti vrijeme prospekcije:

Ali gladi nema ni po selima ni u kasabi, i neće je ni biti – do prvih prolećnih dana. (Tada će, naravno, tražiti onaj koji nema a davati, i postavljati uslove, onaj koji ima i može.) – NEMIRNA GODINA.

i vrijeme retrospekcije (daleka prošlost):

Pada u oči sitni povijeni nos; on se gubi u tustom licu, masnom i ispod naslaga pudera, isto kao što su i ispod jakog rumenila blede njene tanke usne, koje ne pokazuju zube ni pri govoru ni u smehu. (Davno je neko rekao da je „za Kamenkoviće osmejak dukat“, a dukate oni ne rasipaju, nego ostavljaju za sebe.) – PORODIČNA SLIKA. ♦ Još su tako iskrsavali pred njim znani likovi iz prošlosti (poneki drug iz garnizona, poneko rođačko lice) pa se sve opet gubilo i ustupalo mesto njegovoj jedinjoj misli o nepravednoj, svirepoj i neminovnoj smrti; ta je misao potiskivala i brisala svaku drugu stvarnost; ni prošlost, ni sadašnjost, ni najbliža okolina nisu više mogle da vežu i zadrže njegovu pažnju (PORUČNIK MURAT).

20. Posebnu vrstu čine antroponimske zgrade. U njima se daje dodatna informacija o imenima i prezimenima stranaca ili likova stranoga porijekla. Pisac, recimo, u osnovnom iskazu koristi imena i prezimena prilagođena domaćem načinu pisanja, a original u zgradama. Najčešće se radi o Francuzima: *Žan Baptist Etjen Davil (Jean Baptiste-Etienne Daville)* – TH, *Amede Somet Defose (Amedee Chaumette des Fosses)* – TH, *Žan Vilnev (Villeneuve)* – TH, *D'Obison (Pierre d'Aubusson)* – TH, Austrijancima i Nijemcima: *Alban Galus (Alban von Gallus)* – NDC, *Nikola Rota (Rotta)* – TH, *fon Paulić (von Paulich)* – TH, *fon Nidermajer (Niedermayer)* – TH, *Klaretic (von Klaretics)* – NSS, *fon Klaretic (Klareticz)* – PRE NESREĆE. Prezime mladića iz Boke Kotorske piše se u zgradama na njemački način: *Vušić (Vusich)* – NSS, *Vasić (Vassitsch)* – NA LATINSKOJ ČUPRIJI. Rijetki su italijanski antroponimi: *Đovani SkarParota (Giovanni Scarparotta)* – TH. Postoji slučaj u kome jedna italijansko-mađarska porodica ima dvojni način pisanja: *Nađ – Marusi (Nagy – Marussi)* – OPL. Zgrada može služiti za dodavanje prezimena ili preciziranje da je u pitanju lik drugačijeg porijekla od onog na koji ukazuje antroponim ispred zgrada: *Tu su sada, u ranom sumraku jesenskog dana, dežurni kapetan Izet-efendija (Kučinski), mladolik, plav Poljak, vrlo muzikalan i pomalo slikar, i njegov „gost“ major Abdulah-efendija (Mađar Nemet Antal) punokrvan i naprasit čovek koji se oporavlja od rane na nozi* (OPL). Postoji slučaj u kome se u zgradama daje domaći ekvivalent stranog (turskog) prezimena: *Pisao je i sam, pod imenom Ilhami (Nadahnuti), stihove koji su bili uživanje za upućene* (TH). Poseban slučaj čini uzgrađivanje imena autora u rečenicama koje stoje na početku romana kao moto: *(Janko Veselinović)* i *(Sima Milutinović-Sarajlija)* – GSP, kao i izvodi iz zabilježaka (2) koje se

pripisuju liku u zgradama: (**Bahman**) – NSS. Poneki nadimak stavlja se u zagradu: *gospođa Flora (zvana Lola)* – NA OBALI.

21. Na nizu mjesta Andrić epeksegezu (preciziranje) otvara *a*. Kada su u pitanju romani, u osam slučajeva oni počinju malim slovom *a*, a u sedam velikim *A*. Najveći broj primjera ima anaforski karakter, s tim što se ispred zgrade pojavljuju imenice kao antecedenti.

Oni su za njega, kao i sva ostala o m l a d i n a, prosto neshvatljivi i neuračunljivi. (A za o m l a d i n o m idu iz potrebe ili slabosti i mnogi stariji.) – NDC. ♦ [...] *u m r o je naglo u najlepšim godinama i sahranjen ovde. (A u m r o je, kako kažu, od otrova.)* – TH. ♦ [...] *i ne zna se pravo je li l u d ili pametan. (A l u d a c i, i sve ono što je u vezi sa njima, ulivali su Karađozu sujeveran strah i nagonsku odvratnost.)* – PA.

U nekim slučajevima dolazi spoj sa zamjenicom zamjenica *on, ono*.

Koristeći se izuzetnim prilikama u kojima se kreće (a o n se kreće samo u izuzetnim) [...] (OPL). ♦ *Po njegovom tumačenju (a ono i nije njegovo, [...]), toga što se sada naziva anarhistima bilo je oduvek i biće dok je sveta i veka* (NDC).

22. U zgrade Andrić unosi modalne sklopove, čiji su osnovni markeri:

istina

Prebolio je ono što je imao riječi sa Fazlom, lani, u Travniku (i s t i n a, privijao je dugo obloge i strugao ubojni kamen), ali sada je valde confusus in animo bog onog našeg neuspjeha sa onim ženskim Antikristom iz Sarajeva (KOD KAZANA). ♦ Video je to kao šegrt u Višegradu kod svog majstora. Tako je to u drugom svetu, tamo. □ (I s - t i n a, Lekso nije pominjao kakvi su bili ti tornjevi u poređenju sa ovim osatičkim ni kakva su bila ta penjanja, ni kolika. Ali svakom je njegova visina najviša. I kad to pijanstvo, pijanstvo visine, zavrti čoveku mozak, onda nema mere ni razlike. Nema viših i nižih tornjeva. Sve su vrtoglavice jednake.) – OSATIČANI.

naravno

To je bila prava otmica, sa pucanjem iz revolvera (n a r a v n o u mrak a ne u meso), sa trkom, uzbunom i policijom (GSP).

izgleda

Bilo je slučajeva da je Paša, ne samo pred doktorom nego i pred ljudima koje prvi put vidi i za koje zna da su mu neprijatelji, govorio sa surovom i krvavom iskrenošću o sebi i o drugim stvarima koje ni pijan čovek ne bi pred svedokom rekao. □ (I z - g l e d a da serasker toliko prezire sve ljude da mu je sasvim svejedno pred kim se razotkriva i opušta bez stida i obzira [...]) – OPL.

valjda

[...] pred njim je stajao Omerpaša, još jednako sa rukama na grudima, i glasno ga (v a l j d a već po drugi put) pitao: – Je li vjera, Bogdane? (OPL).

sigurno

Tu je sinoć moja majka, da me uteši, stavila dve gurabije koje ja, u svom bolu i gnevu, nisam hteo ni da pogledam. U toku noći došla je moja sestra i pojela ih. (Znam to sigurno, jer ona pronađe i pojede sve što je slatko a nije pod ključem.) – PROZOR.

srećom

Kad je stigao u Priboj, vezir je zbog toga posekao sve državne činovnike bez razlike (s r e ć o m bila su u svemu trojica) i dvojicu najuglednijih ljudi iz čaršije (ТН).

možda / može biti

Tek tada može bivši robijaš kazati da je opet slobodan čovek koji se slobodno kreće. (M o ž d a ove faze i nisu kod svakog pojedinca potpuno ovakve ni ovako oštro ni jasno određene ni podeljene, ali nesumnjivo svak ima od svake od njih ponešto.) – PORODIČNA SLIKA. ♦ *Ali o tome ne vredi duljiti, jer takva razmišljanja kraja nemaju. (A m o ž e b i t i zaista da i zdravlju škode.)* – PREDVEČERNJI ČAS.

očigledno

To je bilo sve što je u prvi mah mogao da čuje od tetke. (Očigledno, nju nisu zanimale takve stvari i nije o njima mnogo ni znala ni volela da govori.) – U ZAVADI SA SVETOM.

kao i riječi modalno-konekcijskog karaktera:

u stvari

Najgrlatiji i najnasrtljiviji od mojih posetilaca izgleda da je trbušati i drski Bonvalpaša (u s t v a r i Claude-Alexandre comte de Bonneval, poreklom iz najvišeg francuskog plemstva) – BONVALPAŠA. ♦ *Tačna vest o Jeleninom dolasku ili određen poziv da ja dođem tu i tu, tada i tada. (U s t v a r i, isto što i njeno prisustvo!)* – DO DANA DANAŠNJEG.

uglavnom

Dok su se takve i slične stvari dešavale po kućama i govorile po dućanima (u g l a - v n o m, svi su ti dućanski razgovori, kao i sve domaće nesreće, ličili jedan na drugi), na Mejdanu se nastavljala igra zlog slučaja i ženske ćudi (ANIKINA VREMENA).

međutim

Svet se pitao šta je moglo biti između neobične Krnojelčeve kćeri i ovoga Mihaila, o kome se i inače ne zna ništa, i gubio se samo u nagađanjima. (M e đ u t i m, kolo mladih ljudi oko Anike bivalo je sve veće i sve nemirnije, tako da se o Mihailu i prestalo govoriti.) – ANIKINA VREMENA. ♦ *I tek pošto je ispušio jednu nargilu, i pošto je kazao nešto beznačajno (a m e đ u t i m je ona pažljivo slušala kako dolje u alvatu stoji škripa sepeta, koje momci uvezuju, i odjekuju koraci sluškinja u nanulama), reče joj da on sutra ide „na put“ [...]* (MARA MILOSNICA).

Veznik *a* koristi se i za iskazivanje implikacije: *Videći velikog i glasovitog seraskera Omerpašu kako se gologlav (a to što je bez fesa, kao da je napola go [...])* – OPL. On otvara takođe modalni iskaz sa *izgleda* (1).

23. Kod Andrića se pojavljuju generalizirajuće zgrade (kojima se uopštavaju situacije, univerzalizuju osobine, ponašanje i djelovanje ljudi). Pisac izdvaja

izuzetnost, uspješnost, nezadovoljstvo i besplodnost pa kaže da o izuzetnim stvorenjima pjesme niknu odnekud same:

Njena veština u govoru nije bila ništa manja od njene lepote. Zato se u pesmi o Avdagingoj Fati (o takvim izuzetnim stvorenjima pesme niknu odnekud same!) pevalo: □ Mudra li si, lijepa li si, lijepa Fato Avdagina! (NDC).

da se veliki uspjesi ne praštaju i da postoji od davnina čitav sistem kako se ruši čovjek koji je uspješno nešto uradio.

Dok pohod traje, svi pritajena daha prate njegov krvavi rad. A čim se vidi da će Omer, kao uvek dosad, ugušiti bunu i zavesti red, sve stane da se okreće protiv njega. (Veliki uspesi se u Stambolu ne praštaju.) Nastaje prava utakmica u potkopavanju i rušenju pobjednika. Sultan ohladni, a ljudi iz njegove okoline postaju opet ono što su: zavidljivci i učenjivači. (Postoji od davnina čitav sistem kako se ruši čovek koji je uspješno završio neki vojni i administrativni posao.) – OPL.

Kao negativne osobine Andrić univerzalizuje ljudsku muku (ističe da se često može sresti nesrećan muškarac, ili žena, kako ide ulicom: prividno je kao i ostali prolaznici, ali ako se bolje pogleda, sav cepti od jada):

Put je izgledao kao da joj je to prvina da njime ide, a noć puna varki i zaseda. (Često tako možete da sretnete nesrećna čoveka – ili ženu – kako ide ulicom; prividno je kao i ostali prolaznici, ne govori, ne plače, ne razmahuje rukama, ali ako ga bolje zagledate videćete da sav cepti od svežeg jada i da se kreće kao obnevideo, nošen ritmom unutrašnjeg dijaloga koji ga u tom trenutku razapinje i potpuno ispunjava.) – GSP.

i besplodnost (na Balkanu nije rijetka vrsta na izgled mirnog i snažnog a u stvari beznačajnog i neplodnog čovjeka):

Stasit, snažan, rimski mirna i pravilna lica, krupnih očiju stalna pogleda, dubokog glasa i sigurnih, odmerenih pokreta. (Kod nas, kao i na celom Balkanu, nije retka ta vrsta na izgled mirnog i snažnog a u stvari beznačajnog i neplodnog čoveka.) – GSP.

Andrić generalizuje i osobenu životnu poziciju njenu (transformaciju) – konvertistvo, detaljno opisano u romanu OMERPAŠA LATAS, pa kaže da kod prebega poslije više godina, kad se popne na društvenoj ljestvici, prijašnja brana od uspomena slabi i propušta.

Ogromna razlika između onog što je bio i onog što je sada smrvila bi ga u jednom trenu i pretvorila u mrtvu, bezimenu prašinu. (Docnije, posle više godina, kad se prebeg ispne na društvenoj lestvici i kad može sebi dozvoliti da se slobodno opusti i preda odmoru, biva da ta brana oslabi i da ponekad propušta nešto od davnajšnjih sećanja. Ali tada to nije više opasno i ne može biti sudbonosno, jer se novi čovek već odavno učvrstio u turskoj sredini i stvrdnuo u svom novom liku, a te uspomene same, nestvarne i blede, nemaju ništa od svoje nekadašnje razorne snage.) – OPL.

U generaliziranju Andrić pravi komparacije, recimo da: (a) nijedan pokret, nijedna riječ nisu samostalni niti slobodni kod čovjeka isto kao kod male životinje bez snage i odbrane pred opasnom i sasvim nadmoćnom zvijeri:

Nijedan njegov pokret, nijedna reč nisu više bili samostalni ni slobodni. Sve je bilo zbog Postružnika. (Tako male životinje bez snage i odbrane, kad se iznenada nađu pred nekom opasnom i sasvim nadmoćnom zveri, izvode smešne i bezumne pokrete, u želji da obmanu i bar za trenutak zadrže protivnika.) – Nss.

(b) djevojka zastajkuje kao što mlade životinje zastaju u igri, ne znajući kud bi sa tijelom.

A devojka je, uverena da je potpuno sama, obilazila cveće, zagledala koru po drveću, preskakala s jednog kraja puteljka na drugi. Pa bi onda zastajkivala i pogledala čas u nebo čas u svoje ruke. (Tako i mlade životinje zastaju u igri, ne znajući više kud bi sa svojim telom.) – TH.

Pisac uopštava i druge situacije, npr. da raspadanje pojedinih stvari dolazi neočekivano:

Tako je pre vremena i neočekivano (sve ovakve stvari dolaze naizgled neočekivano!) napušten, stao da se ruši i raspada vezirov Kameniti han (NDC).

da sve vojske svijeta podižu građevine koje poslije izgledaju apsurdne i nerazumljive:

Da bi što bolje i sa što manje truda mogla da vrši taj posao, vojska je stala da podiže drven čardak nasred mosta, pravo čudovište i rugobu po obliku, položaju i materijalu od koga je sagrađen. (Ali sve vojske sveta podižu za svoje isključive ciljeve i trenutne potrebe takve građevine, koje posle, gledane sa tačke gledišta građanskog života i mirnodopskih potreba, izgledaju apsurdne i nerazumljive.) – NDC.

Andrić stavlja u zgrade misli, aforizme o pojedinim tipovima ljudi, ljubavnicima, pobjednicima, usamljenim konzulima, djeci, ljudskim slabostima i postupcima. On ističe (a) da čovjek lako zaboravlja da kaže ono o čemu ne voli da govori, (b) da je najbjeđnija i najtragičnija od svih čovjekovih slabosti potpuna nesposobnost predviđanja, (c) da oni koji su po pozivu i položaju prisiljeni da o krupnim stvarima donose brze odluke pokazuju naglost u sitnim svakidašnjim poslovima.

Posle desetak godina trzavica i potresa, svet se odnekud nada bar zatišju i dobroj godini, koja bi u svakom pogledu popravila štetu i nezgode ranijih. (Najbjeđnija i najtragičnija od svih čovekovih slabosti nesumnjivo je njegova potpuna nesposobnost predviđanja, koja je u oštroj protivnosti sa tolikim njegovim darovima, veštinama i znanjima.) – NDC. ♦ *Paša je tražio da odmah predu na stvar. (Oni koji su po svom pozivu i položaju prisiljeni da često u krupnim stvarima donose brze odluke, pokazuju i u sitnim svakidašnjim poslovima naglost koja začuđuje i zbunjuje skromnog i mirnog čoveka.)* – OPL. ♦ *U toku ranijeg pričanja zaboravili smo da kažemo za još jednu novinu u kasabi. (Izvesno ste i vi приметili kako čovek lako zaboravlja da kaže ono o čem ne voli da govori.)* – NDC.

Autor izvlači zaključke o tome (a) da se pri rastancima ljubavnici najlakše odaju:

*A kad sunce prodre i do najdaljeg dna doline i ceo vazduh u njoj postane za trenutak rumen, a napola zamrzla Lašva počne se da puši kao da kroz celu varoš gore nevidljive vatre, mladić i žena se dugo i srdačno rastaju (**pri rastancima se ljubavnici najlakše odaju!**) i slaze, svako na svom kraju puta, u varoš pod snegom i injem (TH).*

b) da pobjednici rano liježu i dobro spavaju:

*Ali i posle toga Davil je često prilazio prozoru, gledao sjaj voštanice iz Abdulah-pašinoj turbeta i sitne, mutne svetlosti po travničkim kućama, razmišljao i dalje o vatri u svetu, o sudbini pobeđenih i pobjednika, sećao se živih i mrtvih, sve dok nisu jedan po jedan ugasili svi prozori, pa i oni na Austrijskom konzulatu. (**Pobednici rano ležu i dobro spavaju!**) – TH.*

c) da se usamljeni konzuli lako smatraju ne samo napuštenim od vlade i gonjenim od protivnika nego i ljudima na koje se sudbina sa naročitom pakošću lično okomila:

*Inače, novi vezir bio je za Davila zaista iznenađenje i svojim načinom i celom svojom pojavom. Kao da se sudbina htela da našali sa konzulom i da mu pošalje suštu protivnost Mehmed-paše, sa kojim se radilo bar lako i prijatno ako i ne uvek uspešno. (**Usamljeni konzuli počnu lako da se smatraju ne samo kao napušteni od svoje vlade i gonjeni od protivnika, nego i kao ljudi na koje se sudbina sa naročitom pakošću tako reći lično okomila.**) – TH.*

Andrić ponekad daje zaključak u obliku implikacije (to znači):

*I dok su juče bili u velikoj brizi za Aljinu sudbinu (**a to znači i za svoju**), sad su, ljuti pomalo na svoj jučerašnji strah, već odmahivali hladno rukom i tvrdili da su oni znali da će se sve dobro svršiti, jer se sulude glave dobro drže na ramenu (PRIČA O VEZIROVOM SLONU). ♦ Karajanova reputacija razumnog, hladnokrvnog i neustrašivog poslovnog čoveka nije bila mnogo preterana; onoliko možda koliko su preterane sve društvene reputacije; on se zaista nije u svom poslovnom životu (**a to je značilo: u životu**) ničega bojao, ni kriza ni iznenađenja ni podvala: nikad nije zadrhtao od ljudske reči ili pogleda, od pisma ili telegrama, ni od zvonceta na vratima ni od telefonskog poziva (SLUČAJ STEVANA KARAJANA).*

Njegov junak nalazi rješenje koje se smješta u zgrade:

*Sav se gubio u toj treci, dišući ubrzano, pa ipak je živo mislio i računao kako da zamezne trag i da se što pre udalji ne samo od mesta gde se puca, i gde će početi pretraživanje terena, nego i od kafane u kojoj ih očekuju. („**Kapetan Mika!**“ – **sinu mu munjevitom kroz svest.**) – ZEKO.*

Pisac je ostavio i misao o tome da dječija predstava o majčinom mlijeku izaziva nešto što je suviše blisko i otužno a isto tako nejasno i tajanstveno.

*To su oni beli, tanki mlazevi što u određeno doba godine cure iz besprekornih sastavaka, i vidi im se neizbrisiv trag na kamenu! (**Predstava o ženinom mleku izaziva***

u dječijoj svesti nešto što im je i suviše blisko i otužno a isto tako nejasno i tajanstveno kao i veziri i neimari, i što ih zbunjuje i odbija.) – NDC.⁹

U zgradama se uopštavaju:

A) ljudske mane, slabosti, postupci

1) sklonost ka piću i kafanskom životu

Ta kafanica, koja nosi ime tragično potonulog engleskog prekookeanskog broda, u stvari je mračna prostorija bez prozora, šest koraka dugačka i dva široka, tako da u njoj i nema stolica, nego ono pet-šest gostiju uvek stoji, za minijaturnim šankom, a za starijeg čoveka nađe se kakav sanduk ili pivsko bure kao sedište. (Ljudi skloni piću i kafanskom životu vole upravo ovakve tesne i oskudne prostorije u kojima se čovek oseća kao slučajno zabasao i uvek kao u prolazu, u kojima ništa od nametaja ne može privući pažnju gosta, nego su piće i pijanski razgovor uvek glavno i jedino.) – BIFE „TITANIK“.

2) šala, podsmejivanje, prekorijevanje

Tako su i sve te vesti bile za njih samo povod za česte šale na Mentin račun. (U Bosni ima više duha i šale nego što bi to stranac pomislio posmatrajući tu zemlju iz voza. Ali ta šala je često gruba i teška; nevesela, ako se tako može za šalu kazati; teška za onoga na čiji je račun napravljena, ona pokazuje da ni onome ko je pravi nije lako.) – BIFE „TITANIK“. ♦ *Mnogi su se stranci čudili što Travničani toliko raspituju o svakom novom veziru, čim čuju za njegovo postavljenje, i podsmevali im se zbog toga, pripisujući to njihovom ljubopitstvu i njihovoj uobraženosti i navici da se mešaju u krupne državne stvari. Međutim, nisu bili u pravu. (Podsmevači su uopšte retko u pravu.)* – PRIČA O VEZIROVOM SLONU. ♦ *Strina ga kori zbog toga, ali nasmejana i bez nade da će ga od te navike odučiti. (Prekori između tako starih i harmoničnih supružnika bezazleni su, bez oštine, ne sudaraju se, nego klize lako kao oni kamenčići beluci koje je reka u toku godina zaoblila i uglačala do savršenstva, tako da više vezuju par ljudi nego što ga dele.)* – PORODIČNA SLIKA.

3) igra pojačanih čula

Samo retko u životu, pred najvećim i izuzetnim prizorima koje, udruženi, zemlja i nebo prostiru pred nama, nastupala je kod mene ista igra i zamena pojačanih čula i njihovo neograničeno umnogostručavanje, sve do istovremenog osećanja pojava koje inače, izvan tih prazničnih trenutaka, upoznajemo i osećamo samo izdvojeno i ponaosob. (Takvi trenuci nemaju imena i ostavljaju samo bled trag docnije, u sećanjima naše svakidašnjice.) – NA PUTOVANJU.

(B) kolektivne frustracije, muke, teškoće, težnje

1) žudnja za bijelim hljbom kod siromašnih:

Oborena pogleda, držao je raspolovljenu veliku „štrucu“ hleba, u svakoj ruci po jednu polovinu, i zagrizao duboko i lakomo, čas iz jedne čas iz druge. (To je bio onaj meki,

⁹ Andrić se na još jednom mjestu vraća dječijoj svijesti: *Samo vezir je mogao dati sve što treba da se ovo trajno čudo od kamena sagradi. (Vezir – to je nešto sjajno, krupno, strašno i nejasno u svesti dečaka.)* – NDC.

malke žilavi i kao kreč beli nemački hleb o kome siromašan svet sniva i koji seljaci kupuju svojoj deci kao kolač.) – MILA I PRELAC.

2) nezadovoljstvo potlačenih

Imao je on ranije, i često, onih trenutaka ogorčenog maštanja i razgovora sa samim sobom, negde na drumu ili na njivi, kad je uz jedva primetne pokrete ruku i glave šaputao poluglasno sve ono što bi svaki kmet kazao agi kad bi se nešto desilo čudo i kad bi odjednom age prestale biti age, a kmetovi postali gospodari na svojoj zemlji. (To su ti trenuci drskog a bezopasnog i nečujnog gundanja u kojima svaki potlačeni olakšava srcu i maštanjem zaslađuje svakidašnju muku jednoličnog života.) – PRIČA O KMETU SIMANU.

3) rad za druge

Odmahuje Siman rukom široko, preko jesenskog predela i neba nad njim, guši se od jakih reči, i na sve agine na silu blage i naoko razložne primedbe i opomene odgovara ostrim i kratkim: ne! u kom ono e puca i žeže kao plameni bič. □ (Kad ljudi kroz naraštaje, iz dana u dan, iz godine u godinu, rade za drugog, i uviđaju to i osećaju, a nemaju snage da ma šta promene u tome i ne smeju da pokažu svoja prava osećanja, nagomila se u ponekom od njih gorčina stotina hiljada ljudi i desetina pokolenja.) – PRIČA O KMETU SIMANU.

4) oslobađanje od društvenog zla

On nije mogao da uvidi, a i kad bi na mahove uviđao, nije hteo da prizna da se prevario i nije mogao da se zaustavi, nego je išao za svojom strašću dokraja, prosto krenuo da se raskući i niko ga nije mogao zaustaviti. (Dešava se tako da opšta misao o oslobođenju od jednog društvenog zla, koja sazreva u masama, izbije ponekad u pojedincu kao prevremena i usamljena eksplozija i uništi ga.) – PRIČA O KMETU SIMANU.

5) teškoća

I mašta prelazi brzo dane i godine, odluke i planove, teškoće i napore (svaka teškoća izgleda isprva nesavladljiva i svaki napor neizdržljiv, pa ipak, sve se izdrži i savlada!), a na kraju svake godine i svake petoljetke sve se više razvedrava nad Bosnom, dani su sve lepši i jasniji a noći sve manje mračne i teške (ELEKTRO BIH).

6) očaj

Očajni seljaci trče i dovikuju po imenu svoje usplahirene konje ne bi li ih umirili i zaustavili. (Ima nečeg vrlo bolnog u liku seljaka koji, raskrečenih nogu i raširenih ruku, istrčava i staje pred svog izludelog konja i sa ono malo svoga razuma nastoji da bude pametniji i od svoje izbezumljene životinje i od onih bezumnika što od pusta besa vodaju čudovišta po čaršiji.) – PRIČA O VEZIROVOM SLONU.

7) „otvaranje“ očiju

Tako je mislila i u mislima sebi govorila kruta i nepomična žena na steni. (A kad god mi tako mislimo da su nam se za nešto „otvorile oči“, to obično znači da smo ih za stotinu drugih stvari zatvorili.) – ŽENA NA KAMENU.

(C) ljudi

1) zli

To je dobro. Tako. Zaklopiti oči, zaboraviti da ih imaš. (Od njih dolazi zlo, jer one primećuju i mere promene.) – ŽENA NA KAMENU. ♦ *I, na žalost, često se glavni deo njihove vere i njihove ljubavi troši u toj mržnji. (Najviše zlih i mračnih lica može čovek sresti oko bogomolja, manastira i tekija.)* (PISMO IZ 1920. GODINE).

2) srećni i zadovoljni

Da se sećam, i da vam pišem ovo dugo pismo. (Srećni i zadovoljni ljudi ne pišu nikako, ili veoma kratko.) – PRVI DAN U RADOSNOM GRADU.

3) vrijedni

Celog života ja sam slikao pod devizom te priproste i oštre žene. (Svi koji nešto vrede u svom poslu, oštri su.) – RAZGOVOR S GOJOM. ♦ *Ali je zatim sve zaboravio – i ono što je čuo o kapetan-Mikinoj neobičnoj prošlosti, i svoje bojazni. (Tu, na suncu, pored vode, nijedna teškoća ne traje i strahovanja nemaju trajne vlasti nad čovekom!)* – ZEKO.

D) „sudbonosna“ vremena

Ali taj crveni cvet – u stvari parče spleteno žice i malko vešto izreckane i savijene crvene hartije – imao je svoju dalju istoriju i postao sudbonosan za druge ljude, koji nemaju nikakve veze ni sa sedmim razredom, ni sa njegovim razrednim starešinom, profesorom Durhcugom. Jer, u sudbonosnim vremenima svaka i najmanja stvar može postati sudbonosna. (A „sudbonosnim“ mi obično nazivamo nemirna vremena društvenih preloma i izuzetnih događaja, sred kojih se odjednom nađemo, a njihove uzroke, njihov smisao i domašaj ne možemo i ne umemo potpuno da sagledamo ni pravo da izrazimo.) – CRVEN CVET.

E) poslovice

Njen otac je nije primio u kuću one septembarske večeri kad je odbegla od muža, i docnije joj je poručio da u njegovoj kući nema mesta za besnulje-pobegulje koje „traže hleba nad pogaču“. (Poslovicama se kod nas ubijaju živi ljudi na najbrži i najnepravedniji način.) – ZLOSTAVLJANJE.

24. Veličina Andrićevih zagrada varira od slučaja do slučaja. Postoje dvije krajnosti: a) pojavljuje se samo jedna riječ (takve primjere već smo analizirali), b) unosi se čitav kompleks rečenica (anapodaton). Takav je sljedeći slučaj:

Bila je stigla žena sa ponudama i s krčagom vode i peškirom, a u isto vreme naišao je putem iz grada nevelik zelen automobil. Ne misleći šta čini, ona je mahnula peškirom. Kočnice su zaškripale, kola su usporila vožnju, i kad je već izgledalo da će se zaustaviti, odjednom su produžila put još brže. □ (A stvar je bila u ovom: Čovek za volanom bio je zubni lekar u gradu, jedan od onih snažnih i ambicioznih ljudi koji mnogo rade, dobro zarađuju, i vole da žive i uživaju. On je očekivao nedelju kao spas i olakšanje i žuđeno bežanje od tuđih kvarnih zuba i vilica. Tada je, sa manjim ili većim društvom, redovno odlazio izvan grada i ceo dan provodio negde na proplanku ili u nekom šumskom restoranu. Kad je video da mu mašu, on je i nehotice usporio, ali tada je jednim pogledom iza krupnih naočara obuhvatio sve oko sebe i odmah shvatio stvar. Žena sa peškirom i krčagom i

presamićen čovek na pragu pojate, znači: ili seljak koji je noćas prepio, ili mlađić koji je izvukao batine u seoskoj tuči oko devojaka; svakako, neka sitnica koja se u selu lepo rešava sama od sebe. I, sad, zbog toga njega zaustavljaju i hoće da mu već na prvim kilometrima pomute radost ovog toliko očekivanog dana. Učinilo mu se da je sve pokvareno i upropašćeno. Osetio je gnev i iskreno ogorčenje kao nad velikom nepravdom, i potrebu da se otima, da brani svoje pravo na predah i odmor, na život i zdravlje i, na kraju, na zadovoljstvo. Krv mu je pojurila u glavu, nagoni je pritisnuo nogom papuču. Iza sebe je ostavio uzvitlan pramen dima i prašine.) – PRAZNIČNO JUTRO.

Taj kompleks može biti i manji – sastavljen od tri rečenice:

U prvo vreme je ponekad, krišom od žene, odlazio kod strica Save. (Oni već odavno žive u svojoj kućici, na Senjaku, koju su kupili od njegove uštede i njenog dobrog nasleđa u Novom Sadu. Kraj je pust, ali Sava je zasadio lepu i prostranu baštu u kojoj gaji pčele. Upravo te godine on je, posle dvadeset i pet godina službe, zatražio penziju. Oduvek povučeni, sad žive tu još povučenije i stare, lepo, mirno, uporedo.) – PORODIČNA SLIKA.

ili dvije rečenice:

Tada nastaje još duže pogađanje sa trgovcem. (To zamori i samog trgovca, naviklog na beskonačno, ceremoniozno, neiskreno i uporno cenjkanje. I on će večeras, kad dođe kući, umije se i sedne za večeru, sa dubokim uzdahom reći ženi ono što joj je toliko puta rekao: „Ah, mučna je ova rđa seljačka; teža je njegova krajcara nego nečija forinta.“) – KOSA. ♦ Sve to znam i sve to nije teško poznati i razumeti. (Ja sam naslikao dosta ljudi, raznoraznih. A ja kad portretišem čoveka, ja mu vidim minut rođenja i smrtni čas. I tako su ta dva trenutka blizu jedan drugom da ne ostaje, stvarno, između njih mesta ni za šta, ni za jedan dah ili pokret.) – RAZGOVOR S GOJOM.

Složena struktura nastaje i kada zgrade zahvataju ne jedan, nego više pasusa, recimo u obliku prenošenja dijaloga. To mogu biti (uključujući i pasus ispred zgrade):

četiri pasusa (granica između njih označena je znakom □)

Nisu ni obraćali pažnju na ono što je govorila, jer žene u svađi ne čuju jedna drugu, i jer su i inače mislili da je luda i da ne zna šta govori. Ali ona je smislila svoj plan. I noćas, iako su je dobro čuvali, uspela je da pobegne i, evo, ostvarila je svoj naum i učinila ono na što su je izazivali: legla je u fratarski dušek. □ (Tu, gde je za fra-Stjepana najstrašnije mesto, tu fratarski smeh bukne ponovo, u jedan glas. □ – O, ho, ho, ho! O, đavolje kćeri! O, napasti! □ – O, pogana ženska, fra-Stjepane, ako si pobogu brat! □ – Šta kaže? Ja se uvalih u dušek, a ti, fratre, sada kako hoćeš; volja ti pored mene, volja ti napolje. Aah, ha, ha, ha, ha! □ Ali za fra-Stjepana to je mesto na kome ga ne može niko prekinuti i ništa više zaustaviti; pa ma se docnije i kajao, kao što će se kajati sigurno, sada mora da nastavi i ispriča dokraja.) – NAPAST.

tri pasusa

I taj miran staričin glas i uobičajen pozdrav koji je slušao svakog jutra, pre napasti, dozvaše ga malo u život. Sakri papuču. □ (Fratrici, koji su ga jedno vreme mirno slušali i samo izmenjivali poglede, savlađujući smeh, tu udariše u grohot. □ – Ha, ha, ha, ama zar pod habit papuču, fra-Stjepane, ako si kršten? □ – Ama, kažem ja vama, lola je ovaj fra Stjepan. Papučar!) – NAPAST.

dva pasusa

Od same pomisli da bi se i drugi ljudi, sem ovog neophodnog muškarca i muža, mogli umešati u njihovu zajednicu, nakostrešila se u njoj Kamenkovička, i dotle ćutljiva mlada progovorila je neočekivano, živo, strogo i odsečno, glasom (a možda i rečima) neke svoje daleke prababe Kamenkovičke: □ – Idi, bogati, čoveče! Šta je tebi? Znaš li ti ko smo mi? □ (Gazda-Nikolin stric, dobričina kao i on, nije to držanje svoje snahe uzeo mnogo srcu, ali njegova žena, uvređena kao nikad, nije mogla da zaboravi i oprosti gospa-Nati njen stav prema siromašnim rođacima i nije htela, ni o slaviti, da im pređe kućni prag.) – PORODIČNA SLIKA. ♦ Fratar istrže rukav, a žena se umiri. Nastade tišina u kojoj su jedno drugo posmatrali i merili. Prvi put njemu se učini sumnjiv taj kasni gost i ta nesvestica. □ (Tu fratri, koji su se i dotad pogledali i namigivali jedan drugom, počnu glasno da ga prekidaju. □ – Dobro si se sjetio – kaže mu hladno Kolarović. □ Svi se smeju, ali fra Stjepan nastavlja.) – NAPAST.

jedan pasus

Pregrada je bila od same čatme (pri dnu je bila opala ilovača i vidjelo se pručje od kog je pletena) i nije bila dozidana do vrha, nego je završena na dobar pedalj prije tavana □ (Gotovo kod svake turske građevine ima uvijek, manje ili više, dozidivanja i pregradaka, građenih da se zadovolji neka časovita, prva i najnužnija potreba, bez obzira na logiku materijala, ljepotu ili trajnost građevine) – U ZINDANU. ♦ Ispravim se, okrenem licem pravo veziru, priklonim glavu a metnem ruku na prsa (ko da sam se za to spremao odavno!) i počnem da govorim slobodno: □ – Mene su, svijetli pašo, poslali ispred cijele čaršije, ne da učinim biuzur tebe (ko bi to smio i pomisliti?), nego da zamolim teftedar-efendiju, biva, da ti on kaže našu želju i našu molbu: ovaj tvoj fil, biva, dika je i ukras našega grada i naša bi čaršija bila rada da vidi bar još jednog ovakvog da nabaviš, pa da možemo da se ponosimo pred cijelom Bosnom, a i živinče da nije ovako samo i bez svoga para, biva (PRIČA O VEZIROVOM SLONU),.

pri čemu sadržaj u zgradama može biti prilično širok:

Do mene je došao, kaže, po razgovor koji mu dugujem još od onog letnjeg popodneva u vozu, pre mnogo godina. □ (Kao mutan vrtlog u meni se zakovitlaše mnoge godine, sa svakojakim obavezama, formalnim i stvarnim, ispunjenim i neispunjenim. Osetih nešto kao grižu savesti zbog zaboravljenog susreta u vozu. Bilo mi je odjednom jasno da ne valja suviše izbegavati susrete i razgovore sa ljudima kojima su oni često veoma potrebni, ma kako nama besmisleni izgledali i ma koliko nam neprijatni bili. To nije ni lepo ni pametno. Jer, ako iz sebičnosti i zbog svoje udobnosti i izbegnemo da saslušamo čoveka, moraćemo to, postideći, učiniti možda docnije, u nevoljnom sećanju ili u nekom snu, što stvar čini samo težom i neprijatnijom.) – GEOMETAR I JULKA. ♦ Dok je Mento, u odbrani svoje kože, govorio, i izmišljao, i govorio, Stjepan je ne slušajući ga mislio svoju misao, i to ne

jednu. □ (Ceo izgled Stjepana Kovića bio je u tom trenutku takođe na svoj način jadan i zbunjen. Lice bolesnički bledo, na njemu tri tamne mrlje, tri parčeta mraka: dva crna oka, sastavljena obrvama, i nevidljiva usta prekrivena kratko potkresanim brkovima. Poguren i ulegnutih grudi, izgleda utonuo u pohodnu italijansku uniformu posne i zloslutne zelenkaste boje. Rukavi suviše dugački, pantalone preširoke, cipele i kožne dokolenice nove i crne, rađene za vojnike osrednjeg rasta. Ali Mento nije mogao da vidi pred sobom čoveka kakav jeste, nego samo ustašu iz svojih strahovanja.) – BIFE „TITANIK“.

U nekim slučajevima Andrić uvodi u isti pasus zgrade između kojih se nalazi manja ili veća pauza.

Imao je fizičku snagu prema kojoj su godine izgledale nemoćne. (Ljudi koji su bili u njegovoj službi dok je živio u Sarajevu pričali su čudesa o toj snazi.) Jeo je i pio nemilice, a umeo i da živi nedeljama o hlebu i vodi. U nizu mnogih ratova i bitaka u kojima je učestvovao (bilo mu je trinaest godina kad je počeo da služi u francuskoj mornarici kao kadet!) ranjavan je nekoliko puta (BONVALPAŠA). ♦ Muškarci, od kojih su mnogi pamtiti gazda-Jevrema po zlu, a svi mu, u sebi, zavideli na bogatstvu, sili i nepokolebljivom usponu, teško prikrivaju zloradost. („Šta misli taj Jevrem? Da vojska i kasabu zapali, samo da se njegova ne poreče!“) A žene dodaju svoju notu, na koju muškarci prezirivo i ljutito odmahuju rukom. („Šta hoće ta gazda-Jevremova Cigančura? Čeka valjda da vezir dođe i da je zaprosi!“) – NEMIRNA GODINA. ♦ Inače, pomena nije bilo o poeziji ni o knjigama. (Niko se ne seća više P r o m e t e j a.) Govorio je nešto najpre o ratu uopšte i to sa velikom gorčinom, više u tonu nego u recima, sa gorčinom koja i ne očekuje da će biti shvaćena. (Za njega u ovom velikom ratu nije bilo, tako reći, više protivničkih frontova, oni su se pomešali, prelivali jedan u drugi i stapali potpuno. Opšte stradanje zastrlo mu je vid i oduzelo razumevanje za sve ostalo.) – PISMO IZ 1920. GODINE. ♦ Rekla je da je tek pre dva dana napustila kliniku čuvenog profesora. (Izgovorila je ime jednog ginekologa). Sad se sprema da ide na odmor i oporavak. Kada? Gde? To zavisi od Augustina i njegovih poslova. (Augustino je muž. Ona je to ime izgovorila nekoliko puta, svaki put sa čudnim zastajanjem pre prvog i iza poslednjeg sloga, kao što daci izgovaraju istorijska imena na ispitu.) – PANORAMA.

Prve zgrade mogu da ukazuju na:

cilj

– E, volim što sam te sreo. Samo si u zao čas došao da radiš sa ovima. Znaš li ti da sam ja ovamo došao na dva-tri dana (dižemo neke sekvstrirane šlepove), pa evo tri meseca prošla a ja jednako sjedim u Bukureštu. Došao sam u slamnatom šeširu i bijelom odijelu, a evo se pomalo i Božić primiće. Sve od nadležstva do nadležstva. Naučio sam i rumunski od nevolje. Tako i ovaj (pokaza mi onog od Izvozne banke, ogromnog čovjeka sa kovrčastim brcima i otrag spljoštenom lobanjom) – NOĆ U ALHAMBRI.

modalnost (pravo govoreći) i generalizaciju

Ma kakvi bili i ma šta radili (a pravo govoreći, svakakvi su i svašta rade), oni su nekako veseliji i zanimljiviji i kanda bolji i bezazleniji od sličnog sveta na drugom kraju Beograda. Možda stoga što žive na vodi, nestalnoj stihiji koja mnogo štošta

ublažuje i sve odnosi, i pod suncem koje stvarima daje drugi izgled. A oni stvarno žive pod suncem, kao u tropskom predelu, jer žive samo u „sezoni“ i od nje. (Nema tako nepismenog čoveka ovde koji ne zna za tu stranu reč i koji je ne izgovori bezbroj puta.) – ZEKO.

nastavak

Ako mrak bude potpun, Vule će zviždukati, „onako po seljački“. (On stade da zvižduće, smejući se i sam svojoj nepravilnoj užičkoj melodiji.) Zatim će puteljcima koje Zeko dobro zna izbiti na obalu, pred Naumovu kafanicu, koju takođe mora dobro da poznaje. (Zeko je potvrđivao radosnim i brzim klimanjem glave.) – ZEKO. ♦ *Imaju već troje dece. Ova je najstarija. (Pokazuje na devojčicu i nastavlja priču o ćerci.)* – PANORAMA. ♦ *Poznavao sam dobro jednu glumicu... (Tu stari gospodin nešto prožvaka, kao da samo za sebe izgovara njeno ime, trepavke mu se sastaviše i oko očiju mu zaigra opet neka maglica.)* – RAZGOVOR S GOJOM. ♦ *U kuću su im dolazili ljudi u uniformi i civilu. (Zeko se zatvarao tada u svoju sobu.)* – ZEKO. ♦ *Naglim i slobodnim pokretom tela zakrenula se i odjednom prebacila na drugu stranu zida. (Zavijorila je svetla suknja. Tarući se jedna o drugu, zašustale su svilene čarape tiho, ali oštro i siktavo kao dva tanka sečiva kad munjevito i ploštimize pređu jedno preko drugog. Još jednom je osetila uz naga stegna, sve do utrobe, struju hladnog vetra s mora.)* – ŽENA NA KAMENU.

25. Neki Andrićevi tekstovi počinju rečenicom sa zagradama:

Taj što se zove Jovica i liči na Ciganina, iako Ciganin nije, imao je čudnu i opasnu naviku da noću lunja iz sela u selo. (A sela su ovde sva pored glavnog drumu i posve blizu jedno drugom.) – PRAZNIČNO JUTRO. ♦ *Četvrte godine svoga vezirovanja posrnu veliki vezir Jusuf, i kao žrtva jedne opasne intrige pade iznenada u nemilost. Borba je trajala celu zimu i proleće. (Bilo je neko zlo i hladno proleće koje nije nikako dalo letu da grane.)* – MOST NA ŽEPI.

ili je ona dio introdukcije:

Hotel „Marina“, sagrađen svega nekoliko godi-na pre ovog drugog svetskog rata, malen i povučen, na zelenom ostrvu, ostaće u sećanju onih koji su ga poznavali. Naročito njegova plaža. (On je, na žalost, u toku rata izgoreo do temelja. I tu je danas zgarište.) – ŽENA NA KAMENU.

26. U poeziji se mnogo rjeđe zgrade ubacuju u različite pasuse:

– *Ne, ona je meni prva rekla, veli, čovjek ti je u vojsci, a ti si otvorila, veli, kafanu da ti lakše švaleri dolaze... □ (To vrišti neka žena nastavljajući valjda raspru sa suda.) □ –... najprije jedna mobilizacija, pa druga, pa onda rat; starog mu uzeli u taoce, ostale žene i djeca – da Bog dragi sačuva (govori dubok glas, zastajkujući na uglu i, očito, brojeći sve bijede na prste)* – EX PONTO.

ili stihove

Grobar pjevucka i pljucka. | (Sad mu se lopata smače i nešto kukca | i psuje.) – SKERCO U CRNINI.

U EX PONTOU postoji mjesto na kome se u više pasusa daje u zagradama opis replika/dijaloga kao u drami:

Dijete (kroz plač):... ma-ma, ma-ma!... ja gladan, daj mi 'ljeba. □ Mati se budi, ali se čini da ga ne čuje. Dijete plače sve glasnije. □ Dijete: Mama, boli me tibu, ja gladan. □ Mati: Evo, dušo, mame, nemoj plakati, nemoj; de spavaj, zlato, de! □ Dijete (kroz plač):...gladan...'oću 'ljeba. □ Mati: Ne jede se, dušo, po noći, de spavaj, de, pa će sutra mama dati 'ljeba i šećera i pite i svašta Marijanu. □ Dijete: Neću ja pite, 'oću 'ljeba (zacene se od plača), bo-li me ti-bu! □ Mati: Pst! Eto fra Nikole, eto ga s prutom. □ Hâ, hâ! – Ko to neće da spava? □ (Dijete se zavlači pod pokrivač i samo još plače.) □ Mati: Nemoj, fra Nikola, nemoj bit' Marijana, sluša on mamu, spava... evo, zaspo je. □ (Dijete još jeca samo, kratko i odmjereno kao kiša koja staje. Pruga se sujeta suzuje. □ Mati, rasanjena, dohvaća sa zida krunicu i počinje da moli. Brzo, brzo se miču njene usne.) – EX PONTO.

Druga specifičnost ovoga teksta je u tome što se u zgradama daje informacija o kraju jedne cjeline: (*Svršetak mariborskog dijela*) – EX PONTO.

27. U komparacijskim zgradama poredi se pomoću konektora (*isto*) kao što, kao da, kao na, (*isto*) koliko i ono što je anteriorno (ispred zgrada) sa onim što je u zgradama.

Muči ga i sećanje na sve ono što je bilo sa učiteljicom i što nije trebalo da bude (k a o d a je neko drugi u njegovo ime to učinio!) [...]. (NDC). ♦ Ljudi mu načiniše mesta da prođe (k a o d a se u njemu samom protrže ta bolna, studena brazda); svi se sklanjahu (Nss).

Postoji slučaj negativne komparacije – da [A] ne liči na B:

Sa sumrakom Merdžan je preneo leš i bacio ga na obalu ispod puta. (To [A] n i j e l i i č i l o n a ono telo [B] koje su svi gledali ova dva dana [...]) – NDC.

Komparacijske zgrade dolaze i u ovakvim primjerima:

Na dvoru, u razgovorima sa svojim živahnim i osjetljivim učenikom, on je video (još više naslutio) sve napore sultana Mahmuda II da reformama i uvođenjem dobre administracije načini od Turske koliko-toliko savremenu državu (OPL). ♦ Još mu je jednom Anika poručila, sutradan po Đurđevdanu, „da kaže hoće li doći ili neće“. „Ne mogu“, odgovorio je, i ostao u očekivanju događaja kao što se očekuje udarac. (Kao teški bolesnici, on je mogao da misli samo na sebe; ni pomišljao nije, ni naslutiti nije mogao šta se u to vreme dešava sa Anikom.) – ANIKINA VREMENA. ♦ To je baron Dorn. (Kao po nekom dogovoru, sve jedan za drugim, ljudi sa aristokratskim imenima!) – BARON. ♦ Nisam ni opazio kako se desilo (kao što čovjek ne zna kad zaspi), tek vidim da se sve što sjedi u ove naše tri lože opilo, naglo i bez ikakva prelaza (NOĆ U ALHAMBRI). ♦ Kad sam posle jedne žive diskusije, ustreptao od uzbuđenja i ubeđen u svoj trijumf (isto tako kao što je to bio i moj protivnik u diskusiji), krenuo kući, Maks mi se pridružio (PISMO IZ 1920. GODINE). ♦ To je bilo znano lice, riđe, izmučeno, davnašnje. (Kao da veli: „Služba nije teška, ali plata mala, dece mnogo, nikad kraj s krajem da sastaviš.“) – SAN. ♦ Djevojka nekako bespomoćno i predano raširi ruke (izgledalo je kao da se razapinje) i skide ječermu (ZA LOGOROVANJA). ♦ Ona je vriskala, ali prigušeno i muklo (životinja koja nema glasa), i dočekivala ga i odbijala kao bedem, tvrda, bijela i gola (ZA LOGOROVANJA). ♦ Popevši se na stenu sa koje je krenula, gledala je sa lakim čuđenjem dve nehatno bačene sitne sandale i

spustila se (**lakoćom morskih stvorenja**) ničice na svoj narandžasti veliki otirač, kao da ga je tu neočekivano našla (ŽENA NA KAMENU).

28. Interogativne zgrade (sa upitnim iskazima) nisu česte. Andrić postavlja retoričko pitanje kojim se objašnjava anteriorni gest (odmahivanje).

I opet je Zimonjić odgovarao kao i ranije; na prva ćutanjem i lakim odmahivanjem („Ja, ko će to znati?“), a na druga polaganim i podrobnim iznošenjem svih narodnih potreba i nezgoda (OPL).

Pitanjem njegov junak iskazuje kratkoću trajanja onog što je bilo lijepo a što je brzo prošlo (ljetnja noć).

Sa dvojicom drugova, ovakvih kao i on, otišao je na Vrelo Bosne. Tu su uz piće i svirku presedeli celu noć. („Šta je ljetna noć? Ništa. Dok se okreneš prođe!“) – GSP.

Pisac uvodi retoričko pitanje da bi stvar generalizirao u širem iskazu (sa više rečenica, od kojih prva takođe počinje pitanjem).

Šta je sve to ako nije ljubav? A ljubav nije! To vidi, bolje i jasnije nego što bi želela. Ali s tim opet ne može trajno i istinski da se pomiri. (Ko se ikad s time potpuno pomirio?) – NDC.

29. Dijalog i dijaloške replike pojavljuju se i u zgradama. Dijelovi zagrada obično donose replike uz koje slijedi piščevo preciziranje koje otvaraju glagoli dicendi:

kazati

Posle Božića će ga oženiti. („Dušu ću ubiti u njoj“, k a ž e on drugovima gluvo i nabusito.) – ANIKINA VREMENA. ♦ Taj mirni, uvek izbrijani čovek vlažnih očiju, svakad pažljivo i čisto odeven, i sam sav od pažnje i dobrote, vuče ovu svoju aždaju od žene već dvadesetak godina („vuče galiju po suhu“, k a ž e jedan Bosanac, njihov kirajdzija) – ZEKO. ♦ Tako puše lulu ljudi koji su nemirni u sebi i nemaju čiste račune sa svetom. („Da se ne drži zubima za lulu, on bi pao u Savu“, k a ž e Stanko.) – ZEKO.

reći

Žene su govorile da te oči „govore“, a muškarci su ćutali. („Tebi sve govori!“ r e k a o je rastreseno i mrzovoljasto jedan novčar svojoj ženi.) – KNEZ SA TUŽNIM OČIMA.

govoriti

To je bilo sve što je rekao. („Nit se prekrsti nit reče: Bože pomози“, g o v o r i o j e docnije Marijan njišući tužno glavom.) – O STARIM I MLADIM PAMUKOVIĆIMA.

kazivati

Kad su je operisali, bilo je zaista dockan. („Rasporili, pogledali, pa odmah zašili“, k a z i v a l a je osvetnički gazda-Nikolina strina koju gospa Nata nije htela da prizna kao ravnopravnog člana porodice.) – PORODIČNA SLIKA. ♦

tumačiti

Ali Rusi se zavadili između se. Pavel Ivanović se opio. (Takav ti je on, t u m a č i s nekom nježnošću Kriletić, da ga udariš vinskom mješinom, opio bi se, siromah.) – NOĆ U ALHAMBRI.

Zagrade služe da se pitanjem izrazi sumnja, nevjerica:

Ali taj svet je negde pokopan, zajedno sa svim svojim odnosima i zakonima. Od dana je već daleko, a do jutra još dalje. A on stoji tu (da li još stoji?), smrvljene volje, obnevideo, ogluhnuo, jedino sa preostalim plamičkom jadne svesti o svojoj potpunoj nemoći (Nss). ♦ – Zar se tu čuvaju kože, nesrećo nesretna! – ženin glas je jako podrhtavao. (Od gneva? Od radosti? Lazar to nije mogao da razabere.) – KULA. ♦ Nekoliko puta se vraćala kući i pela uz stepenice, nastojeći da u sebi raspali nadu („Fred? Fred!“) kao što čovek po treći i po peti put pokušava da ukreše upaljač (LETOVANJE NA JUGU). ♦ Skandal se dogodio. Neka đavo nosi sve Jevreje ovoga svijeta! Zajedno sa ovom ludom zemljom! Ogovaranja, pa tužbe kod predstojnika, razgovori i ljubav kroz ogradu (možeš li me zamisliti u toj pozi?), pa konačno, jedne noći, njen brat s revolverom (LJUBAV U KASABI). ♦ Za nekadašnjom tezgom lepe Nine sad je druga devojka, plava, puna i krotka. Njena ćerka. (Zar je toliko godina prošlo?) – PANORAMA. ♦ Nikad čovek ovde ne zna u šta se stvar može iskrenuti, mislili su oni, i kakva ga šteta i napast mogu snaći. (Ko može predvideti i pogoditi čudi i samovolje carskih ljudi i tirana?) – PRIČA O VEZIROVOM SLONU. ♦ Ponekad i ja sam sebe pitam: kakav je ovo poziv? (A poziv jeste, jer kako bi inače mogao ispuniti ceo život jednog čoveka i doneti mu tolika zadovoljstva i tolika stradanja?) – RAZGOVOR S GOJOM. ♦ Oči su mu bile velike, čiste; u neobrijanom preplanulom licu njihov pogled je bio sav od neke bogate, skupocene vatre, bez ikakve veze sa njegovim od rada već iskrivljenim telom i prosjačkim odelom. (Šta je to što vide oči koje tako gledaju?) – ŽENA NA KAMENU. ♦ Sa naivnim lukavstvom (koga ja tu zavaravam i zašto?) tražim juče prekinutu nit moje priče, trudeći se da izgledam kao čovek koji ne traži ništa, osluškujem da li se javlja u meni njen glas, spreman da se sav pretvorim u priču, u delić jedne priče, u jedan prizor ili jedno njeno lice (KUĆA NA OSAMI [UVOD]). ♦ Tu je, ne dovršivši rečenicu, ispustila alku kao nestašno, uplašeno dete. (Ko će znati otkud dolaze i kuda vode te male i neočekivane smelosti inače mirnih i uzdržljivih stvorenja?) – EKSKURZIJA.

Radi pojačavanja pitanja može se uz ponovljenu upitnu riječ pojaviti uskličnik.

Obišla je mali gradski trg i ono nekoliko strmih kamenitih ulica, prokrstarila rasturenim plažama bez kupača, i vratila se kući. („Fred? Fred!“) Čoveka nije bilo (LETOVANJE NA JUGU).

30. Monološke zgrade donose razmišljanja junaka, njihova osjećanja, preživljavanja, procjene...

One mirne jasnoće kojom je sve predviđao i raspoređivao kod svoje prve posete, prethodnog leta, na ovoj istoj terasi, potpuno je nestalo. (Istok, mislio je Davil sa onim nesvesno zlužadim ljudskim zadovoljstvom sa kojim kod drugih otkrivamo i posmatramo tragove bolesti koja i nas muči, Istok je prodro u krv ovom mladom čoveku i podrova ga, uznemirio i ozlojedio.) – TH. To se odnosi i na unutrašnji dijalog. ♦ Da mu je samo ostati s ljudima, ovakvim kakvi su, lakomisleni, brižni, smešni, dobri ili poročni, ići sa njima, učestvovati iskreno i prirodno u njihovim razgovorima, u životu, izgubiti se među njima, utrošiti se dokraja. □ (A za to vreme u njemu teče unutrašnji dijalog: Budala je, i gori od budale ko traži ostrva samoće, glupak je to kome bombe treba da pokazuju put. – Ali kako naći put do ljudi i kako živeti s njima, kad ne umem? – Uči se, budalo, uči!) – S LJUDIMA.

Andrić ponekad daje unutrašnji monolog u obliku kratkog pitanja:

U stvari, ona se ljutila na majku, na sebe samu, i na to svoje srce koje traži lekara i lekove. (Šta će joj srce koje stvara trošak?) – GSP.

ili niza pitanja:

I sve njegove sopstvene misli o tim ljudima (Otkud potiču? Kako se rađaju? Čemu teže? U šta veruju? Kako vole i mrze? Kako stare i umiru?) – TH., i one su se, nedomišljene i neizražene, gubile u onoj nedorečenoj i mučnoj atmosferi ćutanja koja ga okružuje potpuno, ispunjava sve oko njega i teži da osvoji sve u njemu (TH). ♦ *To isto čini na drugom mjestu: Zatim će doći dani i nedelje razmišljanja, iščekivanja i sumnja. (Zašto opet rat? I dokle će se ratovati? Kuda će sve to odvesti svet, Napoleona, Francusku i njega, Davila, zajedno sa njegovima? Da neće ovoga puta izneveriti sreća i doći prvi poraz kao predznak konačnog sloma?)* – TH. ♦ *Ustaša je tražio da razgleda sve prostorije i vidi sve članove porodice. Mento se odmah malo ohrabrio. Članova porodice nema. (Pomislio je da li da kaže štogod za Agatu ili ne, ali se odmah setio da to treba da prećuti.)* Prostorije, to je bar lako pokazati. Bife koji više ne radi, prazna soba u kojoj se nekad kockalo (*ovo poslednje je, naravno, prećutao*) i soba za stanovanje (BIFE „TITANIK“). ♦ *Posmatra Stjepan Ković svoga „Židova“ i nezadovoljan je i samim sobom i svojim „Židovom“ i svim oko sebe. („Dabome, to su ostavili meni. Meni je zapalo to!“, ponavljao je u mislima.)* – BIFE „TITANIK“. ♦ *On se mudro izgubio, nalazeći da upravo tih dana treba da sveti vodicu po visokim selima oko kasabe. („Rda!“, rekao je gazda Jevrem u sebi.)* – NEMIRNA GODINA.

31. Kvantitativne zgrade donose:

(a) tačan zbir nečega

*Igrali su prostu i zloglasnu igru otuzbir (**trideset i jedan**), koju su svi poznavali od detinjstva, ali način strančevog igranja nisu mogli da uhvate* (NDC).

(b) starosnu granicu (prag)

*Ali godine su načele i ovog na izgled neuništivog Evet-efendiju. (**Prešao je pedesetpetu, koja je za njega bila prag starosti.**)* – OPL.

(c) heterogeni količinski zbir

*Zadocnio je na ručak. I kad je seo za oskudnu sofru za kojom je bilo njih trinaestoro (**jedanaestero dece i otac i majka**), nije ni slušao kako ga otac grdi i naziva dangubom i neradnikom koji ni na gotov ručak ne može na vreme da stigne* (NDC).

(d) preciziranje anteriorno navedene neodređene količine

*Rota je govorio mnoge jezike. (**Travničani su odnekud izračunali da zna d e s e t jezika.**)* – TH.

(e) linijske brojčane vrijednosti

*Teftedar je govorio, brzo i grozničavo, o Travniku, o zimama koje su ovde proveli (**on četvrtu a Davil već petu**) [...]* (TH).

uz koje može doći nizanje epiteta:

Stiković učini pokret kao da će ustati, ali ostade na mestu. Klavir i violina iz kasine nastavili su odavno svirku (treći, veseli i živahni dio sonatine) i njihova muzika se gubila u noći, u šumu reke (NDC).

ili iskazivanje suprotnosti: *Imao je samo jedno oko, jedno uho i jednu nogu (druga mu je bila drvena) – NDC.*

32. U translacionim zgradama daju se prevodi stranih riječi i izraza sa latinskog, njemačkog i turskog. Ovdje postoje dvije grupe:

(a) prevod stranog iskaza navedenog u navodnicima

Pored sve svoje vojničke krutosti i on je osetio svu strahotu toga lelekanja i podvrskivanja koje se čuje noću po sokacima i baštama, i danju iz poneke krčme. „D a s i s t e i n U r j a m m e r“ (To je drevni iskonski jad), rekao je on (TH). ♦ To su veliki računi kojima nema rešenja ni mere, ali isto tako ne može biti sumnje da su tačni, bez ostatka, tamo negde na nedoglednom kraju. A te lekovite snage nalaze se, kako su stari učili, „i n h e r b i s, i n v e r b i s e t i n l a p i d i b u s“ (u travama, u rečima i u rudama) – TH. ♦ Sad su tu dolazili svi oni koji su „trenutno u neprilici“ i koji traže manje pozajmice „n a h e f t u“ (na nedelju), to jest koji su spremni da za svakih deset kruna vrate posle nedelje dana dvanaest ili, ako to ne mogu, da plaćaju po jednu krunu na deset kruna i na nedelju, sve dok ne vrate ceo dug sa utvrđenim interesom (GSP). ♦ Tri su lekara čoveku potrebna, govorio je Kolonja: m e n s h i l a r i s, r e q u i e s m o d e r a t a, d i a e t a (vedar duh, umeren odmor, dijeta) – TH. ♦ Stari lekar ponudi mladića ceremoniozno da sedne, ali sam ostade stojeći, izvinjavajući se da to zahteva staro i dobro salernitansko pravilo: P o s t p r a n d i u m s t a. (Posle jela treba ostati stojeće) – TH.

(b) prevod stranog iskaza datog bez navodnika

Mi katolici tu formulu odavno imamo. Ta formula je C r e d o (Vjeruju) rimske katoličke Crkve. Nama bolje ne treba (TH). ♦ Nije uvek bilo lako ni pratiti sva njena pričanja. Ali mladiću i nije bilo toliko stalo do zvona koliko do Alise Kartanen, koju su u pansionu zvali S i g n o r i n a C a r t a (Gospodica Hartija) – NSS.

33. „Bar“-zgrade (3) prave ogradu u odnosu na ono što je ranije rečeno: *bar u teoriji, bar tako izgledati, bar po nekim shvatanjima i sl.*

Svi su putevi pred njima, otvoreni, pukli do u beskraj; na većinu od tih puteva neće oni nikad ni nogom stupiti, pa ipak opojna slast života bila je u tome što su mogli (bar u teoriji) slobodno da biraju koji hoće i smeli da posreću od jednog do drugog (NDC). ♦ Jer, ona je bila uvek tu (bar tako je izgledalo), svakome na raspoloženju, sa svima ljubazna, jednaka i jednako smela i otresita (NDC). ♦ To prosjačenje kod nas nema isti smisao i jednako značenje kao u zemljama Zapadne Evrope. Njihovi su prosjaci često poročni ljudi, paraziti i varalice, koji traže svoje žrtve, dok su naši (bar po našim istočnjačkim shvatanjima) i sami žrtve, stvorenja koja nose na svojim leđima neminovni deo društvene bede i tim samim bivaju svačiji verovnici i imaju svoj deo u sreći srećnih i bogatstvu bogatih (GSP). ♦ Žene su u ovoj borbi bile nemirne i govorljive (bar šapatom), a muškarci ćutljivi i mračni (NEMIRNA GODINA). ♦ U prvim trenucima Murat je primio (bar tako se njemu činilo) ovo neočekivano hapšenje i zatvaranje u ovu

neobičnu tamnicu više sa srdžbom i čuđenjem nego sa strahom i gorčinom, primio je onako kako mlad konjički poručnik prima sve što mu se desi u službi ili izvan nje (PORUČNIK MURAT). ♦ To prijateljevanje između studentske mladeži i starijeg čoveka išlo je u nekim plimama i oseckama (**bar tako se njemu činilo!**), ali se stalno razvijalo i napredovalo (ZEKO). ♦ U živoj želji da ne prekinem posve i zavazda tu vezu, da mi bar nešto ostane od nje (**bar iluzija: da mi je nešto ostalo!**), pitam je kako se zove (PANORAMA). ♦ Možeš sve učiniti da im se približiš: i kupiti palatu po skupu i preteranu cenu, i postati građanin njihovog grada, sa svim naslovima i pravima (**bar na pergamentu sa grbom i pečatom!**) i primiti njihova pravila ophođenja, i oponašati govor, i odevati se kod njihovih krojača – ali izjednačiti se sa njima ne možeš (PRED-VEČERNJI ČAS).

34. U negacijske zgrade uvodi se paralelni odrični iskaz u dvije varijante. U prvoj se negacija iz zagrada *ni* naslanja na negaciju ispred zgrade *ne*, *nije*: *n i j e* mnogo slušao (*n i j e* **mu više potreban!**); ničim *n e* odaje šta misli (*n i napor od mišljenja n e vidi mu se na licu*).

Muhsin-efendija je i dalje pričao i kitio, ali on ga sad *n i j e* mnogo slušao (**nije mu više potreban!**), nego je sve življe mislio o tome kako će se otresti svih misli i priviđenja, prionuti na lečenje, i zagaziti među ljude gde još ima mesta za svakog, pa valjda i za njega (OPL). ♦ Tiho ide, sporo se kreće, malo govori, ničim *n e* odaje šta misli (**ni napor od mišljenja ne vidi mu se na licu**), samo gleda čoveka pravo i, kao svi Hadži-Vasići, lako i jedva primetno trepće očima, i to tako milo i veselo da svaki sabesednik ima osećanje da je to znak naročite naklonosti i poverenja prema njemu lično (GSP).

U drugoj zagrada donosi dvostruku negaciju (**ni sama ne** zna zašto).

Vreme provedeno u društvu dece Ana Marija je smatrala izgubljenim. U prisustvu dece nju je mučila neka beskrajna pustoš i čamotinja. Ta nežna dečja tela, koja još rastu, odbijala su je kao nešto presno i nezrelo i izazivala kod nje osećanje fizičke nelagodnosti i nerazumljive bojazni. Ona se (**ni sama ne zna zašto**) stidela toga osećanja i krila ga pod slatkim rečima i živahnim klicanjem sa kojim je uvek prilazila deci (TH).

35. Kontrastne zgrade izražavaju suprotnost pomoću veznika:

(a) *ali* – Mitropolit je bio ugojen, limfatičan, bolešljiv čovek, nosio je naočare sa debelim staklima (**ali nejednake debljine**) iza kojih su njegove oči izgledale strašno iznakažene i bezoblične kao da bi svakog časa mogle da se razliju i prosnu (TH). ♦ Da bi što bolje i sa što manje truda mogla da vrši taj posao, vojska je stala da podiže drven čardak nasred mosta, pravo čudovište i rugobu po obliku, položaju i materijalu od koga je sagrađen. (**Ali sve vojske sveta podižu za svoje isključive ciljeve i trenutne potrebe takve građevine, koje posle, gledane sa tačke gledišta građanskog života i mirnodopskih potreba, izgledaju apsurdne i nerazumljive.**) – NDC.

(b) *već* – Gde mogu moji volovi sa njegovim konjima korak da drže? Gde da nađem deset hiljada ljudi i kako da ih ishranim i opremim? Kad tri Bosanca ne možeš zajedno sastaviti da se ne posvađaju ko je prvi (**već, poslednji nije nijedan, to se zna**) – TH. ♦ Samo takvima je prilazila, nametala im se neodoljivim uporstvom, obasipala ih savecima i uslugama, stvarnim i teškim, pa bi se onda odjednom, obično u trenutku kad se njihov položaj popravi, okretala od njih i kao zla i uvređena vila progonila ih od

tada svojom nemom mržnjom i šaptavim ogovaranjem. (*Već posle prvog poznanstva svakome je govorila ti, a posle prve svađe prelazila je ponovo na vi.*) – GSP.

36. Koncesivne zgrade počinju veznikom *iako*.

Sve je znao i sve predviđao (iako ne sve uvek tačno) ovaj Haim iz Smirne (PA). Zna da se njemu ne sme ništa desiti, pa ipak to mu izgleda kao vrhunac sramote. (Iako, pravo govoreći, njemu svaka sramota koju doživljava izgleda kao vrhunac.) – OPL. ♦ Uglavnom, nju je bilo strah svih tih posjeta, ma ko da je dolazio, jer ona ih je, kao i sve ostalo što se oko nje dešavalo, dovodila u vezu (*iako nije znala kakvu*) sa samom sobom, ili s nekim događajima i promjenama koje mogu nastati, a koje mogu i nju da zahvate (MARA MILOSNICA). ♦ U nekoliko mahova osetio sam potrebu da viknem pred svima (*iako se za večerom ne sme govoriti*): □ – Miško će večeras razbiti prozore babi Kokotovički! (PROZOR).

37. U zgrade se ponekad smješta posljedica onoga što se u prethodnom kontekstu davalo/opisivalo.

Svemu su dorasli. (Naša gospoda se dobro oznoje kad sa njima pregovaraju!) (DVA ZAPISA BOSANSKOG PISARA DRAŽESLAVA). ♦ Žena mu se izmakla čudesno kao što se i pojačila, i pobegla na vrata koja je on, no fratarskom običaju, od samog početka bio ostavio poluotvorena. (*Svaka od njegovih dobrih navika okretala se u njenu korist.*) – NAPAST. ♦ I pre i posle toga otac me je, u nastupima meni nerazumljivog gneva, mnogo i često tukao, kao i mog brata čim je malo poodrastao. (*Celog veka se posle lečimo od tog detinjstva!*) – PROZOR. ♦ Ostao je bio samo jedan mali trougao iznad prozora. Trougao je bio nepravilan (*pošto je soba bila pregrađivana i taj prozor probijen naknadno*) i izgledao ovako [...] – RAZGOVOR S GOJOM. ♦ Iza mokrih lesa (*oluja je potpuno raznela oboja kola sena*) zaptije su stale da se primiču kuli iz koje niko nije odgovarao, i kad su prodrli u nju našli su samo leš mladića iz Arilja (VELETOVCI). ♦ Devojčicu je ujela zmija tu negde u grmlju, dok je sabirala rastrkane ovce. (*Obe sestre ostadoše za trenutak zbunjene i uplašene kao da su i same nagazile na zmiju.*) – ZMIJA.

38. Postoje zgrade izuzimanja, čiji su markeri izuzetak i samo:

Otkup? Za njega ne sakupljaju otkupe, nego naprotiv, plaćaju čitava bogatstva i sa jedne isa druge strane da bi ostao rob i sredstvo i da se ne bi otkupio. (I z u z e t a k je njegova majka, nepokolebljiva, divna žena, stvorenje nad stvorenjima, ali ona svojim nemoćnim naporima samo uvećava teret njegovog poniženja.) Bekstvo? (PA). ♦ Ponekad ga obuzme osećanje da igra veliku igru i brine iste brige kao i oni koji imaju svoje brodove na okeanima ili svoje velike finansijske ili političke interese po raznim kontinentima. (*S a m o, u njegovom slučaju ceo ulog je njegova ličnost, njen mir i njena sigurnost.*) – ĐORĐE ĐORĐEVIĆ. ♦ Broj radnih sati bio je za sve isti: dvanaest. (*S a m o, pravo valja reći, ti strani radnici radili su predano i stalno; kod njih nije bilo ni zamišljenog stajanja nad poslom ni savijanja cigare ni sporih bosanskih razgovora.*) – NEMIR. ♦ A kad je ostao sam, skinuo je sa obe ruke teškim pokretom fes sa glave i stavio ga pored sebe, pažljivo kao da je od stakla. (*To se dešavalo s a m o u trenucima velikog uzbuđenja i bezizlaznosti, koji su kod gazda-Jevrema bili veoma retki.*) – NEMIRNA GODINA. ♦ Ispira grlo naročito vodicom, uvlači u nos fitilje natopljene mašću i peruanskim balsamom, meće

pamuk u levo uho (s a m o u levo, jer na desnom spava) – ZLOSTAVLJANJE. ♦ Kao što je često radila u snovima i u onim bunovnim mislima pored zaspalog muža, ona je i sada brzo složila najnužnije od potrebnih stvari i odela (s a m o ono što je ona donela), i sa koferom u ruci spustila se niz basamake (ZLOSTAVLJANJE).

ali i negacija izuzimanja:

Hladna i nepomična, poznata i stara, toliko stara da izgleda večna, kao da je zapisana od reči do reči negde u sveštenim neprolaznim knjigama i ponavljana od usta do usta kroz stoleća, a međutim, prosta i mala istina: u svima pokretima i sudarima interesa i verovanja, strasti i nagona, traži se uvek žrtva, jedan čovek ili mali broj ljudi, manje ili više krivih ili potpuno nedužnih (to je svejedno, jer u tu svrhu svi oni bivaju proglašeni krivima), i dok se to ne nađe i dok te odabrane žrtve ne plate svojom patnjom ili svojim životom, zaljuljane mase i njihove strasti ne mogu se smiriti ni vratiti u korito iz kojeg su nabujale i prelile se (PORUČNIK MURAT).

39. Posebnu grupu čine zgrade čiji sadržaj ukazuje na (iz)govor, vrstu glasa, način kazivanja ili ćutanje.

Ali vidiš (rob izgovori tu riječ polagano i značajno, tako da mu ja pogledah u ruke kao da će mi zaista nešto pokazati; on se samo malko ispravi i napola sklopljenih očiju, jedva rastavljajući usne, počeo da niže riječi brzo i jasno kao u molitvi), vidiš, ima jedan lijek svakoj mucu i svakom zlu, a to je: da u svakom minutu u životu čovjeka postoji mogućnost da čovjek pogriješi, koliko za dlaku pogriješi, ali to je dosta za njegovu smrt i potpunu propast (TRUP). ♦ U jednom trenutku ušla je u kuhinju tetka Mila. (Po glasu je poznaje.) – U ZAVADI SA SVETOM. ♦ Ono, nikad nisi bio neka građa, ali pola te nema otkad te nisam video govorio mu je glasno. (On kao da nije ni umeo da govori drugačije nego glasno.) – ZEKO. ♦ Sad je on o ženi mogao da govori pred ljudima slobodno, otvoreno i sa ponosom, umesto sa stidom i snebivanjem. („Idem ja, tako, neki dan sa ženom...“, „Kažem ženi: prođi me se, ženo, bogati...“) – ZLOSTAVLJANJE. ♦ Otac, koji je u njoj voleo mnogo više nego ćerku jedinicu, i u kom je ona imala uvek i u svemu ne samo oca nego i najboljeg, najpoverljivijeg prijatelja, sa kojim je bila vezana nedoglednim vezama, a sve to bez nežnih reči i tepanja (bez reči uopšte) i otužnih roditeljskih milovanja, jer sve bi to bilo duboko ispod onog što su otac i kći osećali jedno za drugo i mislili jedno o drugom (ŽENA NA KAMENU).

40. Postoje takode

kvantitativne

Mladići su se odmetali i bježali u Srbiju. (Mnogi je prešao noću preko Veljeg luga.) – RZAVSKI BREGOVI. ♦ Vise i vuku se svuda pokidane žice. (Dok su bile u vazduhu, zategnute iznad naših glava, nikad čovek ne bi rekao da ih ima toliko.) – TAJ DAN. ♦ Stupala je prirodno uspravna, isturenih grudi (ali ni premalo ni suviše), prikopčavajući ispod desnog uha podvezu na gumenoj kapi, u kojoj se gubila sva njena vrela kosa (ŽENA NA KAMENU). ♦ I tu su samo sarački majstori i obućarske zanatlije za meku obuću, ali oni manji i noviji. (Petnaestak dućana svega.) – SARAČI.

abrevijativne zgrade (sadrže skraćenicu)

[Funnota]: *Taedium vitae* (*lat.*) = odvratnom prema životu (PA). ♦ [Funsnota]: *Saransak* (*tur.*) = beli luk; *saransaklija* = žena koja zaudara na beli luk (PA).

relacione zgrade (to jest ili odnosno)

Dok je Evrope bit će i Francuske i nikad je ne može nestati, osim da u izvesnom smislu (to jest u smislu svetlog sklada i savršenstva) cela Evropa postane jedna Francuska (TH). ♦ Krala je i varala (odnosno činila stvari koje su po svojoj prirodi i po svojim krajnjim posledicama bile isto što i krađa i prevara), i bila spremna na još gore stvari, samo da ne okrnji, da uveća ono što ima (GSP).

anadiplozne zgrade (osnovna se misao završava a umetnuta počinje istom riječju): *tišinu prati (p r a t i a ne prekida)*

S vremena na vreme tišinu prati (p r a t i a ne prekida) razliven i dalek glas zvona sa crkava iz varoši, a vidik neznatno menjaju letnji oblaci, koji prolaze nebom, svečani, beli i spori (GSP). ♦ Tako ona dolazi uvek, sa ljupkom šalom, sa muzikom ili mirisom. (M u z i k o m slučajnog, usamljenog zvuka koji izgleda neobičan i značajan, mirisom celog jednog predela ili severca koji nagoveštava prvi sneg.) – NSS.

kumulativne zgrade (sve)

I sad neumorno ponavlja i u bezbrojnim sofizmima s lica i s naličja okreće taj citat, primenjujući ga na Kostačev slučaj, a u svakom pokretu i pogledu krije se po jedna aluzija na seraskera i na vremena i običaje koji su sa njim i njegovim ljudima došli u ovo inače mirno i uljudeno Sarajevo. (Sve zlo, teško i neobično što se u ovom gradu dešavalo i ranije, pre Omera i bez njega, zaboravljeno je ili proizvoljno stavljeno na njegov račun.) – OPL.

sinegdoške zgrade (iskazuje se odnos dijela i cjeline)

Marija je snažno mahnula veslima i nastavila put u pravcu ladice. Već kod drugog zamaha ona vide kako se Irena podiže na svom sedištu (laka b a r k a se zanjiha) i sa užasom raširenim očima, rastvorenih usta iz kojih nije izlazio nikakav zvuk, kako pruža ruke napred, ka ladici koju Marija nije mogla videti, jer joj je okrenuta leđima (NSS).

uslovne zgrade (ako)

Njegova osećanja prema ljudima, pa i moralni sudovi o njima (ako je u njemu postojalo išta što se moralom može nazvati) javljali su se kroz čula i izražavali ponajčešće tako (OPL). ♦ Kao mnogi ljudi koji prolaze pored nas ulicom, i Isidor Katanić je bio bolji od svoga spoljašnjeg izgleda. (Ako dobro razmislimo, videćemo da mnogi od onih koje mi, sudeći po spoljašnjosti, smatramo potpuno ništavnim ljudima, nisu baš sasvim takvi, i da mi u svojim mislima i ocenama volimo da bacamo što više nula iza sebe, kako bismo na taj način podigli vrednost one brojke koju, po svom mišljenju, predstavljamo) – ZEKO.

posljedične zgrade

Vezir, koji je bio hrom u desnu nogu (zato su ga u narodu zvali Topal-paša), išao je žustro i brzo kao što često idu baš hromi ljudi (TH).

epiforske zgrade (osnovna i umetnuta imaju riječ istoga korijena)

Izgledali su kao dva lica dvolične sultanske pravde. Samo prvi je nazvao učtivo (jezivom u č t i v o š ć u) dobro veče. I počelo je (PA).

zgrade isticanja

Profesor Hercegovac je savršen tip nezainteresovanog mladića i čestitog naučnika. Živi skromno i povučeno, sav predan nauci. (Naročito područje njegovih studija bila je psihologija čoveka dinarskog tipa.) – GSP.

zgrade izdvajanja

Povukao se potpuno u svoju Crnču i tu je sedeo kao ćutljiv ali strog i neumoljiv domaćin, svima težak a sebi najteži. I dalje su ga posećivali stariji i ugledniji Turci iz ka-sabe, kao neku živu svetinju. (Među njima naročito Alihodža Mutevelić.) – NDC.

zgrade izostavljanja

Kad je, prve noći, Galus legao da spava (Pamuković je bio u varoši, sa svojim redovnim društvom) nije mu dala da odmah usne misao da tu, pored njega, u pokrajnoj prostoriji na kojoj nema ni vrata, žive zatvorene i savijene u kolut, krupne, otrovne zmijske (Nss). ♦ Prvi je pozdravio konzula teftedar. (Vezirov ćehaja Sulejman-paša Skopljak nije bio u Travniku.) – TH.

pojačavajuće zgrade

Nadem rupu u stjenama, sve kako mi je reko. Uprtim ga na leđa (on trup k'o trup) i snesem u pećinu (ISPOVLJED). ♦ Gleda joj pri tom pravo u lice i vidi da te oči kojih se godinama bojao (i odsutan i u pomislima bojao) nisu u stvari nikakve neobične oči, ni naročito umne ni naročito glupe; ničeg u njima nije nikad ni bilo, i ništa se ni sada u njima ne ogleda do jad potpunog nesnalaženja (ZEKO).

spacijalne zgrade

– *Komad za komadom padao je na gomilu; tvrde, ubedljive reči padale su zajedno sa krznima i sve više rasle tonom i značenjem, a on ih je izgovarao u pobožnom zanosu, kao da govori: „Nebesko sunce!“, „Bog Savaot!“, „Bogorodica prečista!“ (U tamnom uglu radnje nazirala se zaista mala ikona Bogorodičina!)* – DO DANA DANAŠNJEG.

fusnotne zgrade

Tertulia (šp.), večernja sedeljka. – RAZGOVOR S GOJOM. ♦ S jednom daskom manje (tur-ski), to jest malo ćaknut (TRUP).

„inače“-zgrade

On je dobro znao da je ta žena (inače njegov jedinstveni i sigurni drug) uvek pa i sada sva potpuno predana sadašnjem trenutku i poslu koji je pred njom, kao da ništa drugo ne postoji na svetu i kao da svi ljudi, od Napoleona pa do konzulovice u Travniku, isto tako predano i svaki na svoj način spremaju što treba za zimu (TH).

„čak“-zgrade

Deka (čak i jevrejska) napuštaju igru i prestaju sa vikom, a stariji među njima svečano i bojažljivo prilaze ogromnoj i teškoj dedinoj ruci, da bi osetili za trenutak kako iznad njihovih ošišanih glava i od igre zajapurenih lica sipi kao dobra i prijetna rosa njegov snažni i veseli glas: – Živ bio! Živ bio! Živ bio, sinko! (NDC).

„ipak“-zgrade

Sedeći u čekaonici, on se sada preslišava kako će što kraće i što jasnije (a ipak što laskavije po sebe) ispričati lekaru svoj slučaj (KOD LEKARA).

„evo“-zgrade

Nevolja je samo – kako da to kaže? – u tome što je oženjen, i što tu svoju ženu Julku mora često da traži po drugim bližim i daljim mestima, gde ona ima običaj da otumara kad ga napusti. (Evo, i sad se vraća sa takvog jednog puta, i to nesvršena posla.) – GEOMETAR I JULKA.

41. Zgrade ne igraju suštinsku ulogu u iskazivanju i strukturiranju kriorizma. U odnosu na ekstrakriorizam (pejzažnu hladnoću) preovladava intrakriorizam (unutrašnja, duševna ili psihička hladnoća).

Jedan od nosilaca ekstrakriorizma jeste krionema <zima>, koja se daje u korelaciji sa ljetom.

Oslanjajući se o grab, Vitomir oseća u listovima pomalo bolne a prijatne trnce od umora. (Te noge ga preko leta služe još nekako, ali zimi ga izdaju potpuno pa leži nedeljama kao uzet.) – SAN I JAVA POD GRABIĆEM.

U dva slučaja ona dolazi ispred zagrada.

Teftedar je govorio, brzo i grozničavo, o Travniku, o zimama koje su ovde proveli (on četvrtu a Davil već petu) [...] (TH). ♦ On je dobro znao da je ta žena (inače njegov jedinstveni i sigurni drug) uvek pa i sada sva potpuno predana sadašnjem trenutku i poslu koji je pred njom, kao da ništa drugo ne postoji na svetu i kao da svi ljudi, od Napoleona pa do konzulovice u Travniku, isto tako predano i svaki na svoj način spremaju što treba za zimu (TH).

U zgrade se smješta krionema <prvi snijeg> i <sjeverac>:

Tako ona dolazi uvek, sa ljupkom šalom, sa muzikom ili mirisom. (Muзикom slučajnog, usamljenog zvuka koji izgleda neobičan i značajan, mirisom celog jednog predela ili severca koji nagoveštava prvi sneg.) – NS.

a takođe <kasni snijeg>:

Kuda ćeš, Jelena? □ Gluho i muklo. (Teško je gaziti kasni snijeg.) – EX PONTO.

Krionema <snijeg> takođe se uvodi poslije zagrada zajedno sa krionemom <inje>.

A kad sunce proдре i do najdaljeg dna doline i ceo vazduh u njoj postane za trenutak rumen, a napola zamrzla Lašva počne se da puši kao da kroz celu varoš gore nevidljive vatre, mladić i žena se dugo i srdačno rastaju (pri rastancima se ljubavnici najlakše odaju!) i slaze, svako na svom kraju puta, u varoš pod snegom i injem (TH).

Hladni mjeseci dolaze ispred zagrada.

Vitomir je dobro preko ostalog dela godine, i obilazi posao sa sinovima i u Višegrad slazi na konju, ali kad nastupe vlažni zimski meseci, i on sedi nepomičan kraj ognjišta. („Srce zdravo, ali noge ne mogu.“) – ZIMI. ♦ Na 11. januara dođe mubašir jedekile s bujuntijom da je fra Luka Dafinić, hećim (u zao čas ga se zahećimio!) dao Miralemovoj snahi štetne hapove... (TH). ♦ Devojčica koju je voleo kao svoje dete i pratio (mislio da prati!) u njenom razvitku, s vremenom se potpuno

zatvorila, odbila se ne samo od njega nego i od svojih ukućana i stala sve da p o s - m a t r a i p r o s u đ u j e h l a d n o i k r i t i č k i (ZEKO).

Intrakriolizam (duševna/duhovna hladnoća) daje se na dva načina:

- a) u zagrada čiji sadržaj otvara malo slovo

Ljudi mu načiniše mesta da prođe (kao da se u njemu samom protrže ta bolna, s t u d e n a b r a z d a); svi se sklanjahu (Nss).

- a) u zagrada čiji sadržaj otvara veliko slovo

Svaki dan sretam vezane ljude uz pratnju bajoneta; vezane ljude, siromasi, prate oružani ljudi, siromasi. (Šta znate vi, bogati i silni, kako je to, kad se sa tvrdih dasaka diže u rano jutro i blijed, gladan i neispavan prolazi između svijeta i ide pred sud, gdje se po silničkoj pravdi sudi, u ruke se upija lanac, a čovjeku je s t u d e n o i stidno i osjeća se ostavljen od Boga i ljudi!) – IZ KNJIGE CRVENI LISTOVI.

- b) izvan zagrada čiji sadržaj otvara malo slovo

Otkako se zadevojčila, bolovala je, da, bolovala je (jer drukčije se zaista ne može kazati) od zamršene i beznadne ljubavi prema jednom drugu iz detinjstva, č o - v e k u n e o b i č n o s l o ž e n o m i v r l o h l a d n o m, koji bi oterao u manastir i mnogo jaču i otporniju devojkicu nego što je ova Ofelija (ZMLJA). ♦ Da je dugo, čitavu godinu dana živio u potpunom očajanju, posve blizu samoubistva, da je u dugim noćima naišao na knjige koje su mu donele prvo olakšanje, da je preko tih knjiga stupio u vezu sa dvojicom drugova koji su g a n a j p r e p r i m i l i s a u v r e d l j i v o m h l a d n o ć o m (ili tako se bar njemu činilo), a docnije, malo-pomalo, sve srdačnije, sa sve više poverenja (TAJ DAN). ♦ Od mog detinjeg sna pod ikonama do ove misli zrele čoveka, koja leži večeras kao o s t u d e n i l a lava u meni, svi dani i svi glasi i svi događaji (i sama tišina), sve je samo nemilosrdan poziv da se krenem i letim (SUNCE OVOG DANA).

- c) izvan zagrada čiji sadržaj otvara veliko slovo

Ali u sebi, duboko u sebi, ona se gadila i pribojavala dece, tih malih ljudi koji nas gl e d a j u svojim velikim, novim očima, prodorno i upitno, i k a o s u d i j e h l a d n o i s t r o g o. (Ili se bar njoj tako čini.) – TH. ♦ Dok pohod traje, svi pritajena daha prate njegov krvavi rad. A čim se vidi da će Omer, kao uvek dosad, ugušiti bunu i zavesti red, sve stane da se okreće protiv njega. (Veliki uspesi se u Stambolu ne praštaju.) Nastaje prava utakmica u potkopavanju i rušenju pobjednika. S u l t a n o h l a d n i, a ljudi iz njegove okoline postaju opet ono što su: zavidljivci i učenjivači. (Postoji od davnina čitav sistem kako se ruši čovek koji je uspešno završio neki vojni i administrativni posao.) – OPL. ♦ I dok su juče bili u velikoj brizi za Aljinu sudbinu (a to znači i za svoju), sad su, ljuti pomalo na svoj jučerašnji strah, već o d m a h i v a l i h l a d n o r u k o m i tvrdili da su oni znali da će se sve dobro svršiti, jer se sulude glave dobro drže na ramenu (PRIČA O VEZIROVOM SLONU). ♦ (Tu fratri, koji su se i dotad pogledali i namigivali jedan drugom, počnu glasno da ga prekidaju. □ – Dobro si se sjetio – k a ž e m u h l a d n o K o l a r o v i ć. □ Svi se smeju, ali fra Stjepan nastavlja.) – NAPAST.

42. Analiza pokazuje da pomoću zagrada Andrić pruža dodatnu informaciju, precizira, razjašnjava, tumači, bliže determiniše, iznosi autorsko mišljenje i razmišljanje junaka, uvodi unutrašnji monolog i sl. U književnom stvaralaštvu ovoga pisca postoji više od trideset načina korišćenja zagrada. One zauzimaju pretposljednju poziciju u sistemu interpunkcijskih znakova sa 0,49% (iza njih nalaze se samo polunavodnici – 0,13%). Zgrade su najviše zastupljene u poeziji (0,74% od ukupnog broja znakova u njima), manje u romanima (0,57%), a najmanje u pripovijetkama (0,41%). Najviše ima projekcionih zagrada, koje odražavaju dvije osnovne naratološke perspektive: retrospekciju u obliku anafore (više) ili prospekciju u obliku katafore (manje). Prva je izrazito dominantna, kao i njeni osnovni nosioci – pokazne zamjenice. Anaforu vrlo rijetko generišu prisvojne zamjenice, a takođe pokazne zamjenice *ovaj, onaj, ovakav*. Katafora se veoma rijetko susreće. Citiranje predstavlja čest Andrićev postupak. U zgradama se koriste navodnici da se prenese tuđi govor, navede neka misao, predstavi unutrašnji monolog i sl. Paralelno sa citatima u navodnicima pojavljuju se autorovi komentari, napomene, dodatne informacije i sl. Značajnu grupu čini eksklamacija/kataploka (tvrdnja izrečena uzvičnom intonacijom i obilježena/finalizovana usklikom). Njome se prezentira govor junakâ, potencira ili ublažava intenzitet, kvantitet, pojam proučava emocionalno obojenim epitetima, uvodi kletva, zaklinjanje, pokazuje varljivost slike, uvodi uzvik. Jedan broj zagrada izražava uzročnost. Posebnu vrstu čine antroponimske zgrade, u kojima se daje dodatna informacija o imenima i prezimenima stranaca ili likova stranoga porijekla. U zgrade se unose modalni iskazi, čiji su markeri *naravno, zaista, izgleda, srećom, valjda* i dr. Pisac primjenjuje generalizirajuće zgrade za uopštavanje situacije, univerzalizaciju osobina ljudi, njihovog ponašanja i djelovanja. Pisac izdvaja izuzetnost, uspješnost, nezadovoljstvo, besplodnost itd. Andrić generalizuje i životne pozicije (konvertirstvo). On ponekad pravi komparacije sa životinjama, poredi ono što je anteriorno (ispred zagrada) sa onim što je u zgradama pomoću konektora (*isto*) *kao što, kao da, kao na, (isto) koliko i*. Andrić stavlja u zgrade svoje misli, aforizme o pojedinim tipovima ljudi, ljubavnicima, pobjednicima, usamljenim konzulima, djeci, ljudskim slabostima i postupcima (donošenje odluka) i sl. Zgrade sa upitnim iskazima nisu česte. Pitanjem se iskazuje kratkoća trajanja onog što je lijepo. Andrić postavlja retoričko pitanje kojim se objašnjava anteriorni gest. Zgrade služe i da se izrazi sumnja, nevjerica. U disjunktivnim zgradama predlažu se alternativna rješenja. Kvantitativne zgrade donose tačan zbir nečega, starosnu granicu, heterogeni količinski zbir. One preciziraju anteriorno datu neodređenu količinu (*mnogo*) i linijske brojčane vrijednosti. U translacionim zgradama dolaze prevodi stranih riječi i izraza sa latinskog, njemačkog i turskog. „Bar“-zgrade prave ogradu u odnosu na ono što je prije njih rečeno. Adjunktivne zgrade nude dodatnu, usputnu, manje važnu informaciju, koja može imati i precizirajući karakter. U negacijskim zgradama javlja se paralelni odrični iskaz u dvije varijante: u prvoj se negacija iz zagrada *ni* naslanja

na negaciju ispred zgrade *ne*, *nije*, u drugoj se u zgradi daje dvostruka negacija. U zgradama se ističe suprotnost (*ali*, *već*) i koncesivnost (*iako*). One mogu biti adverbijalne (sadrže samo skraćenicu), relacive (sa riječima *to jest*, *tj.* ili *odnosno*), anadiplozne (posljednja riječ ispred inicijalne zgrade ponavlja se iza nje), monološke, rezimirajuće (*sve*), sinegdoške (odnos dijela i cjeline), uslovne (*ako*), pojačavajuće („čak“-zgrade), vremenske, posljedične, epiforske (kraj dijela ispred zgrade i kraj sadržaja u zgradi imaju riječ istoga korijena), zgrade isticanja, izdvajanja, izuzimanja, izostavljanja, „inače“-zgrade i dr.

Skraćenice

GSP – GSPOBICA

NDC – NA DRINI ČUPRIJA

NSS – NA SUNČANOJ STRANI

OPL – OMERPAŠA LATAS

PA – PROKLETA AVLIIJA

TH – TRAVNIČKA HRONIKA

Oznake

- ♦ – razdvaja primjere u obliku dviju ili više rečenica.
- – ukazuje na to da su prethodni i naredni pasusi sastavljeni, a u originalu rastavljeni i da stoje u posebnom redu.

Izvori

Gralis-www: Gralis-Korpus. In: http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/korpusarium/gralis_korpus.html. 15.11.2019.

Literatura

- Babić 2002: Babić, Milanka. O iskazu u zgradi. In: *Srpski jezik*. Beograd. Knj. 7, br.1–2. S. 303–321.
- Brajović 2004: Brajović, Tihomir. Poetika parenteze. In: *Književnost i jezik*. Beograd. God. 51, br. 1/2. S. 1–21.
- Čunčić 1980: Čunčić, Marica. *Stilematika Kolarove proze: Jezična podloga humora*. Zagreb: Liber. 84 s.

- Grochowski 1986: Grochowski, Maciej. Parenteza i metarečenica. In: *Južnoslovenski filolog*. Beograd. Knj. 42. S. 1–9.
- Kršić-www: Kršić, Branimir. *Tajna Stevanove zagrade*. In: <http://casopis.skd-prosvjeta.hr/tajna-stevanove-zagrade/>. 15.11.2019.
- Stanojčić 1992: Stanojčić, Živojin. Sintaksa Andrićeve parenteze. In: *Ivo Andrić u svome vremenu*. Knj. 1. 22. naučni sastanak u Vukove dane. Beograd: MSC. S. 369–377.
- Jefimov 1961: Ефимов, А. И. Стилистические функции пунктуационных знаков. In: Ефимов, А. И. *Стилистика художественной речи*. Москва: Изд-во Московского ун-та. С. 438–450.
- Tepavčević 2015: Tepavčević, Miodarka. Neke specifičnosti iskaza u zagradi u Andrićevoj PROKLETOJ AVLIJI. In: Tošović, Branko (ur./Hg.). *Andrićeva AVLIJA. Andrićs Hof*. Graz – Banjaluka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 845–854. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 8]
- Tošović 2019: Tošović, Branko. Zagrade u Andrićevim romanima. In: *Naš jezik*. Beograd. God. 50, br. 2. S. 487–494.

Branko Tošović (Graz)

The use of brackets by Ivo Andrić

The subject of present study is the use, meaning and function of brackets in Andrić's literary texts. The author uses brackets to add additional information, explains, interprets, defines, expresses his own opinion, presents views, introduces comments, structures internal monologues, etc. Over 30 types of bracket are collected and analyzed in the study. The best known of these are projection brackets, which use anaphors and cataphors to reflect two basic narratological perspectives. The analysis was carried out using materials from The Gralis-Corpus.

Branko Tošović (Graz)

Andrićs Klammern

Der Gegenstand vorliegender Untersuchung ist der Gebrauch, die Bedeutung und die Funktion von Klammern in Andrićs literarischen Texten. Mit Klammern führt der Autor zusätzliche Informationen an, erklärt, deutet, interpretiert, definiert, äußert seine eigene Meinung, stellt Ansichten dar, fügt Kommentare ein, strukturiert interne Monologe u. a. m. Im Beitrag werden über 30 Arten von Klammern erhoben und analysiert.

Die bekanntesten davon sind Projektionsklammern, die mit Anaphern und Kataphern zwei grundlegende narratologische Perspektiven widerspiegeln. Die Analyse wurde anhand von Materialien des Gralis-Korpus durchgeführt.

Бранко Тошович (Грац)

Скобки Андрича

Предметом настоящего исследования является употребление, значение и функционирование скобок в художественных произведениях Иво Андрича. Автор использует скобки для добавления дополнительной информации, пояснения, интерпретации, определения, выражения собственного мнения, изложения взглядов, введения комментариев, организации внутреннего монолога и т. п. В статье выделено и проанализировано более 30 видов скобок. Самыми частными являются проекционные скобки, в которых используются анафоры и катафоры для отражения двух основных нарратологических точек зрения: ретроспекции и проспекции. Так как в скобках очень мало криотем, крионем и криолем и отсутствует достаточное количество материала для более широкого исследования, скобочный криолизм рассматривается только в завершающей части работы. Анализ проводился на материале Гралис-корпуса.

Branko Tošović (em.)
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
branko.tosovic@uni-graz.at